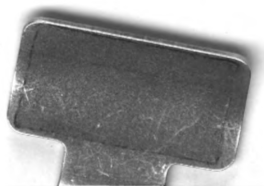

OVER DE VRIJHEID VAN SPREKEN EN SCHRIJVEN, *TE ATHENE EN TE ROME,* IN TWEE BRIEVEN,

AAN

DEN HOOGGEBOREN HEERE

Baron *Collot d'Escury van Heynenoord,*

DOOR

Mr. C. J. VAN ASSEN.

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

OVER

DE VRIJHEID VAN SPREKEN EN SCHRIJVEN, TE ATHENE.

HOOGGEBOREN HEER,

Het was waarlijk geene ſpotternij, neen! ik meende het in goeden ernst, hetgeen ik voor eenige dagen aan uw huis, waar men altijd onderhoudende geſprekken hoort, met warmte durfde beweren: onze nooit volprezen Grieken en Romeinen, waarbij wij altijd zweren, als wij ſpreken van beſchaving, van verlichting en burgerlijke vrijheid, waren in het geheel niet zoo toegevend en vrijgezind, als men zich gewoonlijk verbeeldt; en hadden zij onze onſchatbare drukkunst gekend, zij zouden haar geene onbeperkte vrijheid gelaten hebben. Het zou vertooning van geleerdheid geweest zijn, om bewijzen bij te brengen, zoo als ik die meende te hebben; doch te huis komende, en ons geſprek nog eens overdenkende,

hetgeen altijd de aangename en nuttige vrucht van goed gezelſchap is, ſloeg ik de plaatſen op, die ik bij de noten van SCHULTING en SMALLENBURG aangeteekend had op Wet 4 D. *Famil. Erciſc.*, alwaar ULPIANUS leert, dat *verboden boeken* even zoo min in de boedelverdeeling vallen als vergiften. Ik ſtond naderhand verbaasd over het treffende der plaatſen, die ik nu in de aangewezen Schrijvers herlas, en werd niet weinig verſterkt in mijne meening.

Gun mij het genoegen, om ze u te mogen mededeelen; doch ik zal u niet afſchrikken op het gezicht van eene dorre aanwijzing van cijfers en Autheurs, waarvan wij misſchien ook niet dezelfde uitgaven bezitten, en het nazoeken en raadplegen U te veel zou aftrekken van Uw *Hollands Roem*, waaraan Gij alle Uwe ledige uren beſteedt. Ik wil u dus liever de uitkomst melden, waartoe mijn onderzoek mij gebragt heeft, en u de gelegenheid vrij laten, om bij geſchikter tijd mijn gevoelen te toetſen aan de Schrijvers, waarop ik mij ga beroepen.

Voor uwe levendige verbeelding, ik herinner het mij nog wel, ſtaat weder ARISTOPHANES met zijne losbandige taal, en Keizer TIBERIUS met zijne despotieke maatregelen; en Uw H. Geb. voert mij te gemoet, dat de eerſte alles tegen mij, en de laatſte niets vóór mij bewijst, omdat een dwingeland geen wettig vorst mag heeten. Ik ſtem het gaarne toe, doch laat ons de zaak met onpartijdigheid onderzoeken. Gewis zijn wij het eens, dat de klachten over de onbeperkte vrijheid der Drukpers voornamelijk plegen te ontſtaan uit haren onbeſcheiden toon over

za-

zaken van Godsdienst en Staatsbeſtuur, en over daden van ambtenaren.

Verplaatſen wij ons nu voor eenige oogenblikken in Athene, niet in dat Athene, waar nu ... *bij Pallas tempel, een Ismaëliet ſnurkt op den drempel*, maar in het Athene van den ouden tijd, toen geheel Griekenland haar het altaar der Barmhartigheid, het toevluchtsoord van HELLAS noemde. Het ſlaafſche Sparta, waar naauwelijks een vreemdeling geduld werd, willen wij voorbijgaan: — en ſtellen wij ons nu, uit loutere nieuwsgierigheid, en zonder bijoogmerk, deze vraag voor: zou de vrije republiek van *Athene* zorgeloos en ſtraffeloos geduld hebben, dat er in de publieke plaatſen, alwaar de Atheenſche ledigganger den tijd doodde, geſchriften ter lezing lagen of geſprekken gehouden werden, die de gemoederen zouden kunnen verbitteren tegen den Staat en zijne beſtuurders? — Gelooven wij het niet; doch de geſchiedenis moet ons hier te hulp komen; anders tasten wij met ons geloof in het duister en wringen de oudheid naar onze vooroordeelen, hetgeen thans te dikwijls geſchiedt.

Handhaving van de heerſchende Godsdienstleer ſtond met de beſcherming van het vastgeſtelde ſtaatsbeſtuur in onafſcheidelijk verband. De bezorgdheid voor beiden was dezelfde. In de volksvergaderingen werden zoo wel zaken van Godsdienst ter tafel gebragt, als andere ſtaatsaangelegenheden. Aanranding van leerbegrippen, die de Staat gewettigd had, en de grondſlag waren van de openlijke eeredienst, moest dus te gelijker tijd beleediging zijn van de

Godheid, en ven het zedelijk wezen des Staats. Het zedelijk wezen van den Staat, zeg ik, want noch de Grieken, noch de Romeinen hadden het zoo ver gebragt gelijk ſommige Philoſophen van onzen tijd, om ook den Staat tot eene machine te maken.

Ik vleije mij in mijne verhandelingen over het staatsbestuur, volgens de boeken van CICERO *de Republica*, dit duidelijk genoeg ontwikkeld te hebben.

Maar, vraagt nu U: H. Geb. mij, vervolgde en ſtrafte men dan uitdrukkingen en geſchriften, die men aan zulke staatsſchennis ſchuldig oordeelde? en hoe deed men dit?

Van hatelijke maatregelen, als Inquiſitie en hooge Politie, woorden, die het mij verheugt, zelfs in onze moedertaal niet te kunnen overbrengen, vind ik geen ſpoor of teeken.

Vervolging in regten ſchijnt het eenig middel geweest te zijn, dat de vrije Athener geoorloofd rekende.

Waar daden zijn bedreven, door de wet verboden, moet beſchuldiging voorafgaan, en onpartijdig onderzoek volgen, om zoo wel te kunnen vrijſpreken als veroordeelen.

Daarom verwees de wet tot de gewone regtbanken, waar het elken eerlijken burger vrijſtond, aanklachte te doen van *godsdienstverzaking:* *γςάφη ἀσεβείας* noemde het de wet.

Onderſcheiden Wijsgeeren komen mij hier in de gedachten, die op deze aanklachte te regt geſteld zijn geworden. Herinner u ANAXAGORAS, dien wij ook

ook uit de bevallig geſchrevene verhandelingen van JERONIMO DE VRIES kennen, en van wien PLUTARCHUS, in het leven van PERIKLES, in het breede ſpreekt.

DIAGORAS, die alle geloof aan eene Godheid verzaakte, ſchijnt zelfs bij *contumacie* te zijn veroordeeld, terwijl er geld op zijn hoofd was gezet. De afſchriften van zijn werk werden openlijk verbrand. Dit lezen wij bij VALER. MAX. I, 1, 7 en ook bij CICERO *de Nat. Deor. I*, 23, alwaar het in de uitgave van MOSER en CREUZER niet aan breede noten ontbreekt.

PROTAGORAS, die in zeker geſchrift het beſtaan der Godheid niet zoo zeer lochende, als wel angstvallig in twijfel trok, werd bij vonnis ter dood veroordeeld, en zelfs de afſchriften zijns werks van de bezitters opgeëischt, om ze in de volksvergadering, even gelijk de ſchriften van DIAGORAS, ten vure te doemen. Ja, hoe vele anderen vonden niet in die aanklachte van ἀσεβεία een hinderpaal tegen hunne vrijheid van ſchrijven en denken.

Zelfs ASPASIA, de aanminnige ASPASIA, wier ſchitterende begaafdheden wij zoo dikwijls met geestdrift roemen, ontging deze ſtrenge beſchuldiging niet. Men twist over de gronden der aanklachte. *Ik* gis, dat zij, even als de Parijſche dames in de *Lettres Perſanes*, tot het tweede tijdvak van haar leven was gekomen, en van eene coquette een vrijgeest was geworden.

Doch wat haal ik voorbeelden aan van ſchrijvers, wier vrijgeesterij men te keer ging? Immers het

regtsgeding van SOKRATES is het treffendst en voldingendst bewijs, dat men te berde kan brengen. SOKRATES had, voor zoo ver wij weten, nooit een letter ſchrifts in het licht gegeven. Hij deed niets dan redetwisten met elk die moed en lust had, om met hem in eenig wijsgeerig geſprek te wagen, en zijn *weten* tot *onwetendheid* te hooren verklaren. Die hem beſtendig op zijde waren, heetten zijne leerlingen, en waren jonge lieden van rijkdom en aanzien. Het ſtond te *Athene* ieder vrij, om te onderwijzen, wat er waar hij wilde. Er was geene vergunning toe noodig, en elke ſtelling, hoe ſtrijdig ook met heerſchende begrippen, mogt er hare verdedigers vinden; doch het heilige moest heilig blijven, al ware het dan ook op vooroordeelen gegrond, vooroordeelen die met de rust en veiligheid des ſtaats vereenigd waren. SOKRATES ontwijdde dat heilige in het oog der menigte. Hij ſprak niet alleen van een onbekenden geleigeest, die *hem* alleen de toekomst voorſpelde, maar ſpotte ook met bitteren ſcherts over ſtaatsaangelegenheden en het ſtaatsbeſtuur, waartoe leerlingen, als ALCIBIADES en KRITIAS, geroepen werden, die zich van eene zoo ongunſtige zijde hadden laten zien, en, ziedaar! eene openbare aanklagte tegen SOKRATES ingeſteld uit de Wet op *godsdienstverzaking*.

De beſchuldiging van het bederven der jeugd en het inboezemen van ſlechte grondbeginſelen was hieronder begrepen, offchoon de democratiſche partij, met denzelfden ANYTUS aan het hoofd, die *Athene* van de dertig Tyrannen bevrijdde, juist

dit

dit punt inzonderheid op het oog had. Wij kennen de uitkomst van dat beruchte regtsgeding, doch ſtaan wij er wel genoeg bij ſtil van de zijde, die ik hier aanwijs?

Het waren voortreffelijke rechters! zegt men welligt; doch dit doet hier immers niet ter zake: de rechtspleging was toch geregeld. Men hoorde beſchuldigers en verdedigers bij het pleit op de daad zelve, en toen het *ſchuldig* uitgeſproken werd, bij de eerſte ſtem opneming, vroeg de regter ordenlijk van den ſchuldig verklaarden: welke ſtraf hij zich waardig ſchatte? want de misdaad van godsdienst-verzaking was eene dier wanbedrijven, waarvan de wet voorzichtiglijk de bepaling der ſtraf overliet aan het oordeel des rechters, die dan gewoonlijk den ſchuldig verklaarden zelven, als het ware, eisch liet doen. Uw H. Geb. herinnert zich het antwoord van SOKRATES, hetwelk of verontwaardiging of zijne onbeteugelbare ironie hem ingaf. Doch reeds meer dan genoeg heb ik bijgebragt, om te betoogen, hetgeen ik wilde, dat noch geſchriften, noch woorden te *Athene* boven het bereik der ſtrafwet waren.

Maar als ik herlees, wat ik zoo even ter neder ſchreef, omtrent de vrijheid van het leeraren in het openbaar naar men goeddacht, dan twijfel ik bijna of ik niet te veel gezegd heb. Ontzeide niet KRITIAS, hij eene wet, aan de Philoſophen het onderwijs in de redekunst, om zich op SOKRATES te kunnen wreken? Het is waar, KRITIAS, een der hoorders van SOKRATES, was tevens één dier te regt genoemde dertig dwingelanden, die zich

door de Spartanen lieten gebruiken om hun eigen land te onderdrukken, gelijk ons zelven nog van diergelijke voorbeelden heugt, toen wij zuchteden onder landvoogden, die voorgaven Franſchen te zijn, terwijl zij tot onzen landaart behoorden.

Ik wil dus noch het ſtaatsbeſtuur ten tijde van CRITIAS, noch dien ſtouten maatregel in aanmerking nemen, en noem hem gaarne onwettig, offchoon ik er onbewimpeld durf bijvoegen, dat het voor *Athene* wenſchelijk ware geweest, onder geen erger wet gedrukt te hebben gegaan, dan die op het beteugelen van Sophisten, die met dezelfde ſpitsvondigheid leugen en waarheid verdedigden, en het gezond verſtand van onbedreven jonge lieden verwarden en benevelden.

Omtrent denzelfden tijd, dat de Atheners, hoe fel ook geknakt, nog moeds genoeg hadden, om den beroemden redenaar DEMADES, van de meergemelde misdaad van godsdienstverzaking aan te klagen, dewijl hij in de vergadering het voorſtel had durven doen, om ALEXANDER onder de hemelgoden op te nemen, eene handelwijze der Atheners, zegt AELIANUS (*Var. hist. V.* 12.) om ze te kusſen: omtrent dienzelfden tijd durfde ook een naamgenoot van den dichter SOPHOKLES het voorſtel doen, om de ſcholen der wijsgeeren te ſluiten en hen zelve uit *Attika* te verdrijven. Dit voorſtel werd bijna eenſtemmig aangenomen. Het ſprak echter van zelven, dat SOPHOKLES van velen geweldig aangerand werd, doch DEMOCHARES, zegt ATHENAEUS, bij wien wij dit vermeld vinden (XIII. 92.), vatte de verdediging

voor

voor hem op. En wie was deze DEMOCHARES? misſchien een duisterling of vorstenvleijer? men zoude het oppervlakkig zoo denken; maar het was er verre af. Hij was de zusters zoon van den edelmoedigen ſtaatsman en redenaar, DEMOSTHENES, en had dit met zijnen onvergelijkelijken oom gemeen, dat hij het vrije ſtaatsbeſtuur met kracht handhaafde, en de tyrannij der Macedonische macht haatte. Zoo teekent hem RUHNKENIUS in zijne *Geſchiedenis der Redenaars*, die hij te recht eene *Critiſche* mocht noemen, want de afdeeling DEMOCHARES alleen, (*opusc.* RUHNK. *I.* 374.) is op zich zelven reeds een meesterſtuk van diep onderzoek in het toetſen van tegenſtrijdige getuigenisſen.

Men mag dus gisſen, dat de redeneertrant der Philosophen of Sophisten van dien tijd eene verderfelijke ſtrekking had voor het welzijn des ſtaats, en de moedige republikein DEMOCHARES een maatregel van geſtrengheid onderſteunde, dien hij noodzakelijk oordeelde, wilde hij het onderwijs van het opkomend geſlacht niet prijs gegeven zien aan geſlepen drogredenaars, die welligt door buitenlandſchen invloed opgehitst werden. Ik laat de geheele zaak voor hetgeen zij was, en trek er alleenlijk weder voor mijne ſtelling dit voordeelig gevolg uit, dat men in het vrije *Athene* in geenen deele zoo vrij was, als men het gaarne doet voorkomen, en het veel verſchilde, dat men mocht zeggen en ſchrijven, al wat in mond of pen onbedachtzaam opkwam. Ja, waarlijk, het verſchilde veel! bedenken wij eens, hoe vreemd het ons ook toeſchijnt, en bijna ongeloofe-

loofelijk voorkomt, bij de punten, onder de misdaad van staatsverraad gebragt, was ook het houden van zulke redevoeringen in de volksvergaderingen, die eene blijkbare strekking hadden tegen de bestaande orde van zaken. Zeer naïf noemden de Grieken dit καταλύειν τὸν δῆμον of wel τὴν πολιτείαν. POLLUX noemt alle de hoofdpunten met name op. *Onom. VIII.* 52. Om de onderscheiden plaatsen der *Oratores Attici* niet af te schrijven, noem ik slechts POLLUX alleen.

Met moeite weerhoud ik mij, om bij deze zonderling strenge wetsbepaling niet een weinig stil te staan, en ze op te helderen uit de begrippen, die de Atheners sedert de tijden van SOLON aangenomen hadden omtrent het wezen van den Staat en de betrekkingen der burgers daarop; doch mijn schrijven aan U. H. Geb. mag in geene verhandeling ontaarten; ook zoude ik de taal der geleerden behooren te gebruiken, als ik hier den geleerden wilde vertoonen. In het voorbijgaan mag ik slechts opmerken, dat er naar mijne meening te *Athene* geen bepaald getal van redenaars of ῥήτορες gekozen werd, die in de Staatsvergaderingen alleen het woord mochten voeren. Iederen burger, op wiens gedrag niets was te zeggen, die niet liederlijk leefde, noch zijn erfgoed verkwist had, stond het vrij om ze bij te wonen en zijn gevoelen te zeggen, gelijk wij heden dit laatste onschatbaar recht, ons bij de grondwet gewaarborgd, genieten; doch gelijk wij aansprakelijk zijn voor hetgeen wij schrijven, zoo was de Atheensche burger aansprakelijk voor hetgeen hij zeide en in eene vergadering betoogde;

waar

waar het de belangen gold van geheel den staat. Men oordeelde, misſchien te recht, dat hij wel overdacht had wat hij zeide; want anders had hij immers beter gedaan met te zwijgen.

Maar nu moet ik U H. Geb. nog eenige oogenblikken vergen voor een anderſoortig bewijs mijner ſtelling, dat gewis vreemd klinkt: ik meen de *cenſuur* van het tooneel en van de ſtukken, die men er vertoonde.

Het is een hatelijk woord, het woord *cenſuur*, dat wij, hoop ik, nooit anders zullen leeren kennen, dan bij de herinnering aan de Franſche overheerſching, toen drieste onkunde ſoms bijbelplaatſen in het handſchrift des autheurs doorhaalde, als de veiligheid van den ſtaat, of liever de majesteit des keizers, in de waagſchaal ſtellende. Maar in zulk een kunst en letteren doodenden zin kon toch geen Athener eene cenſuur gekend hebben! Neen, dit beken ik gaarne; doch ik weet het woord *κρίνειν* en *κρίται* niet anders over te zetten. Dan U H. Geb. verlangt naar eenig voorbeeld, en denkt nog aan ARISTOPHANES. Als HERODOTUS ons met zijne onnavolgbare naïviteit vertelt (VI. 21,) hoe de dichter PHRYNICHUS een treurſpel ten tooneele voerde, de verovering van *Milete* voorſtellende, hoe geheel de ſchouwburg tranen ſtortte op de levendige herinnering aan de rampen van het ongelukkige, bevriende *Milete*, en de dichter in eene geldboete verwezen werd, en men zijn werk *verbood*, dan, dunkt mij, heb ik bijna bewezen, wat ik wilde. Doch neen!

ik

ik heb nog een juister voorbeeld, en dat waarlijk zeer treffende is. Ik vind het bij ARISTOTELES of, om eerlijk te fpreken, bij PETITUS in zijne verwarde, doch geleerde, en dikwijls door lateren geplunderde, *Leges Atticae*, bl. 154., alwaar hij ARISTOTELES aanhaalt, *Rhetor.* III. c. 15.

EURIPIDES had zijn' HIPPOLYTUS in het treurfpel van dien naam eene uitdrukking in den mond gelegd, die de fpotters misfchien nu een weinig Jefuitisch of Miguellistisch zouden noemen; want HIPPOLYTUS roept in verontwaardiging uit: „ Mijn mond moge gezworen hebben; mijne gedachten volgden dien eed niet!" Men verweet naderhand aan EURIPIDES bij zeker burgerlijk rechtsgeding, dat hij den meineed aanprees. „ Dat is onbillijk en onrechtvaardig," hervatte de dichter, „ voor deze rechtbank zulk eene befchuldiging tegen mij te doen over eene zaak, die bij de rechters (de κριται) der groote wedfpelen behoort: bij hen heb ik rekenfchap gegeeven of zal het nog doen, als gij daar uwe klachte wilt brengen."

PETITUS en ook TAYLOR in zijne aanteek. op AESCHINES in *Ctesiph.* p. 625, maken de woorden van EURIPIDES, bij ARISTOTELES, tot eene exceptie van niet ontvankelijkheid, als of hij werkelijk reeds aangeklaagd was wegens misdaad van godsdienstverzaking of ἀσεβεια, doch dat geloof ik niet. Ik verfta de plaats van ARISTOTELES van een geding over de αντιδωσις, bij welker behandeling zijne tegenpartij de plaats uit zijn HIPPOLYTUS aanhaalde; want dit was

de

de al te levendige manier van pleiten bij de Grieken gelijk ook bij de Romeinen, om zelfs in een burgerlijk rechtsgeding wat veel overhoop te halen, en van de rechtszaak, die behandeld werd, op den persoon van eiſcher of gedaagden te vallen, en hem duchtig door te halen. Doch, dit daar gelaten; maar wat dunkt u nu van die loszinnige Atheners? Zoude men het wel van hen vermoeden, als men het niet opzettelijk nadacht. Zie! hoe verſlingerd ook op vermaken, en feesten en tooneelſpelen, zijn echter hunne kunstrechters, of hoe zal ik hen noemen, zoo naauwlettende op woorden en meeningen, dat EURIPIDES niet aarzelt zijne aangerande verzen te rechtvaardigen op grond van *hun* ſtilzwijgen. Zeg niet, dat zij toegevend waren, en het althans met EURIPIDES, wien zij geene aanmerkingen hadden gemaakt, juist niet zeer naauw namen. Zij hadden den dichter beter verſtaan, dan die ontijdige aanvaller. Hij prijst den meineed in geenen deele. Ik herinner mij, dit onlangs op eene bondige wijze aangetoond gezien te hebben in de inwijdingsverhandeling van den Heer J. VAN WESTRICK, de AESCHYL. *Choephoris deque Electra cum* SOPHOCLIS, *tum* EURIPIDIS. *Leidae* 1826. pag. 10.

En al hadden de rechters eenige partijdigheid of achteloosheid en onoplettendheid getoond, wij zien uit deze anekdote, dat de zaak in haar geheel bleef, en hunne goedkeuring geen gewijsde werd. Ja zij waren zelfs aanſprakelijk voor hunne handelwijze, en konden er voor in rechten betrokken worden, ge-

gelijk AESCHINES ons leert in zijne pleitrede tegen KTESIPHON, bl. 625, op wien ook PETITUS zich beroept.

De treurfpeldichter AESCHYLUS werd, *na* de vertooning van een zijner ftukken, aangeklaagd van de misdaad van *godsdienstverzaking*, omdat fommige verzen de geheimenisfen van *Eleufis* fchenen te verraden, en hierop te recht gefteld.

De groote hoop, die, gelijk DEMOSTHENES reeds getuigde, altijd onbeftendig is als de baren der zee, en door hartstochten bewogen op en neder gaat, ftond met woest gedruisch bij de rechtszaal, om na het vonnis zich zelven voor rechter op te werpen, en zich op den dichter te wreken voor een feit, dat die menigte niet eens begreep. De broeder des befchuldigden haalde te vergeefs zijn geknotten arm uit zijn opperkleed, om door dit teeken van zijn betoonden moed bij den Salaminifchen zeeflag genade af te bidden voor zijn' broeder. Het vonnis der veroordeeling zou zijn uitgefproken, had de dichter niet bewezen, dat hij geen ingewijde was van *Eleufis*, en dus geene geheimen had kunnen verraden, die hem nimmer waren toevertrouwd.

Hadden alle de vonnisfen der Griekfche en Romeinfche rechtbanken zoo billijk en oordeelkundig mogen zijn, als dit! Het zou mij eene rede te meer zijn om de ouden te bewonderen. Doch vergeten wij ook niet, dat het de achtbare Raad van den *Areopagus* was, en niet de gezworen rechters der *Heliaea*, die dit vonnis velden!

De

De evengemelde anekdote, om het niet te vergeten, ſtaat bij AELIANUS *Var. hist.* V. 29. waarmede ik vergeleken heb de plaats van ARISTOTELES: *Ethic.* III. 1. en in de noten van ZELL, deel II. bl. 87. Nog iets, dat ik ook, zonder het te zoeken, gevonden heb; want dit is een eigenaartig genoegen in ſtudie: men leest, men doorbladert, men wordt van het een tot het ander verwezen, en zoo zamelt men bouwſtof, die ongemerkt uitdijt, gelijk de ſneeuwbal, dien de ſpeelzieke knaap voortrolt, tot dat hij er ten laatſten zijn' ſneeuw-man van oprigten kan. Maar de eerſte ſtralen der voorjaars-zon verſmelten zijn beeld! Ach! gaat het ons wel veel beter, als wij na zwoegen en zweten eindelijk een boek hebben bijeengebragt, dat wij der wereld willen vertoonen? Daar valt een ſcherpe beoordeelaar er op aan, en haalt ons opgebouwd boek omverre, en weg is al onze vreugde, al ons genoegen! Is het niet wreed? ja wel is het wreed, zegt de goedhartigheid; doch het kalm verſtand twijfelt, en vreest, dat wij misſchien wegens de menigte der boeken het zonlicht der beſchaving niet meer zouden kunnen zien, als allen gezag behielden, en niet in tijds omverre gehaald wierden. Dan, waar dwale ik heen, en vergeet, wat ik zeggen wilde!

De dichter ANAXANDRIDES, tijdgenoot van ARISTOTELES, wilde eens in een zijner tooneelſtukken aardig zijn, al moest hij er dan ook alle beſcheidenheid aan opofferen. Hij *parodiëerde* een vers van EURIPIDES, veranderde het woord *φύσις* in *πόλις*,

en

en schreef: „ zoo wilde het de staat, en stoort zich aan geene wetten." Het schijnt hem slecht gegaan te zijn met dien geestigen uitval, als wij ons mogen verlaten op den ouden uitlegger van ARISTOTELES, *Ethic.* VI: 10, dien ik bij BARNES, op de *Phoenissae* van EURIPIDES, vs. 396, vond aangehaald.

Waarlijk, het was geen afgetrokken denkbeeld van PLATO, maar eene bepaling, die hij uit de bestaande orde van zaken te *Athene* had overgenomen, als hij in het zevende boek zijner Wetten, (bl. 28, uitgave van BEKKER) aldus voorschrijft: „ De dichter vervaardige niets tegen de wettige verordeningen des staats, niets tegen hetgeen regt, of goed, of schoon zij: wat hij vervaardigd hebbe, dat zij hem niet geoorloofd eerder aan iemand in het bijzonder te toonen, voor dat het aan de regters, tot dien einde gesteld, en aan de wethouders zal zijn getoond en door hen goedgekeurd."

Dat mag toch bijna censuur heeten in den eigenlijken zin des woords! PLATO, hoe groot wijsgeer ook, schijnt die Atheensche tooneelwetten bijzonder goedgekeurd te hebben, en moet al zeer streng geweest zijn. Verbeeld u, zelfs niet aan eenig vriend vooraf zijn opstel te mogen toonen, misschien wel uit vrees van besmetting; en wat U inzonderheid het meest moet belgen, hij had het bovenal geladen op de poëten, hoe poëtisch ook zijne denkbeelden en zijn stijl waren. Evenwel, hij bedoelde niet alle dichters zonder onderscheid; want wij moeten billijk

zijn,

zijn, maar dezulken, die ook uwe vredelievende gezindheid tergden, toen Gij in geestvervoerende verontwaardiging een Latijnsch *Epigramma* maaktet op den vuilen PARNY. Och! had de verheven ſtaatsman ons den maatſtaf aangewezen, waar zijne regters veilig mede konden afmeten wat goed, wat kwaad, wat eerlijk, wat verderfelijk was; welk eene weldaad zouden wij hem ſchuldig zijn! Doch, was het mogelijk, dat de rechters in zijne republiek dien toetsſteen bezaten, omdat zij niet onderling konden verſchillen over het zedelijk wezen en het hooge doel des ſtaats, het kan nu niet meer van toepasſing zijn, nu ieder eene meening op zich zelven heeft, en de ſtrijd over het nuttige en ſchadelijke te geweldig is, om aan ware onpartijdige rechters te kunnen denken, die in hunne eigene zaak zouden vonnisſen, en daarom: weg met de onmogelijke cenſuur! al ſchrijft dan ook PLATO ze voor!

Beter zal U bevallen, hetgeen de brave ſtaatsman en voortreffelijke redenaar LYKURGUS als wet voorſtelde, toen, na den dood der drie groote treurſpeldichters, hunne uitmuntende verzen dikwijls door onbekwame ſpelers verminkt, of door waanwijze verzenmakers in de afſchriften bedorven werden. LYKURGUS maakte het tot eene wet: dat bij het vertoonen der ſtukken het oorſpronkelijke of echt verklaarde handſchrift vooraf publiek zou worden voorgelezen, om als tot contrôle te dienen van de afſchriften, waarna de acteurs hunne rol geleerd hadden. Ik heb dit gelezen bij BÖCKH,

in zijne verhandeling *de Tragicis*, p. 327 en p. 15. Of de acteurs ook op hunne hoede hebben moeten zijn, om de verzen te reciteren, zoo als de dichter zelf ze gemaakt had! Uitjouwen, uitfluiten, en van het tooneel werpen, zou het onvermijdelijk gevolg van het tegendeel zijn geweest; want die Atheensche ooren waren lastig fijn, en lang zoo toegevend niet als de onze, wanneer wij soms VONDELS Sophocleïsche versen hooren uitgalmen, of er het gekrijs en gekras van opvangen, en dan nog in de handen moeten klappen boven dien!

Hoe vele bladzijden heb ik niet reeds volgeschreven, en nog ben ik U het antwoord schuldig gebleven op ARISTOPHANES, die alles durfde zeggen, wat zijn zeldzaam genie hem ingaf, zonder er aan te denken, dat hij zijne Muse te schande maakte door zijne onbeschoftheden.

Het zoude een opzettelijk betoog vereischen, dat met breede en bondige bewijzen moest omkleed worden, wilde ik aantoonen, hoe men hier, min dan elders, uit het oog mag verliezen de tijden en omstandigheden, waarin ARISTOPHANES zijne stukken ten tooneele voerde: hoe de begrippen omtrent de comoedie tegen over de tragoedie, die vroeger was, nog onbestemd en onzeker waren: hoe eindelijk de onverschilligheid van PERIKLES, die te veel gevoel van eigen waarde had, om zich aan smaadredenen te stooren, den moedwil voedsel gaf; maar om U met een enkel woord te overtuigen, dat die moedwil spoedig is beteugeld geworden, behoef ik U

slechts

ſlechts tot uwen HORATIUS te verwijzen. Zegt hij niet in de *Ars Poëtica* vs. 281 en volgg?

„ Successit vetus his comoedia, non sine multa
„ Laude: sed in vitium libertas excidit, et vim
„ Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
„ Turpiter obticuit, sublato jure nocendi."

Ook de perſoon zelf van ARISTOPHANES is niet van alle ambtenaren zoo genadig behandeld, als van PERIKLES. In het blijſpel *de Acharnenſes* treffen wij onderſcheiden plaatſen aan, waar hij doelt op de rechterlijke vervolgingen, die hij moest ondergaan, en zelfs noemt de Scholiast aldaar eene aanklachte *van onrecht tegen den geheelen Staat*, die CLEON tegen hem zou ingeſteld hebben. Geen wonder derhalve, dat niet alleen de losbandigheid beteugeld, maar zelfs den leden van den achtbaren *Areopagus* bij eene wet gelast werd: *geene comoedien op te ſtellen*, Zie PLUTARCHUS *Opp.* Vol. II. 348. B.

Dan hoe toegevend men ook moge geweest zijn jegens de dichters der zoogenaamde oude Comoedie, in wie men wellicht minder boos opzet, dan behaagzucht bij den grooten hoop wilde veronderſtellen; ernſtig en ſtreng waren de wetten op alle beleediging van ambtenaren. Ik wil ſlechts voor vele voorbeelden één bijbrengen, dat alle verdere betoog overbodig zal maken.

SOLON had zijne wetgeving gebouwd op dit beginſel: de burgers van den Staat moeten onderling door zulk een naauwen band zijn vereenigd, dat zij zich

als zoo vele ledematen beſchouwen van één ligchaam, zoodat, wáár één der leden lijdt, allen mede lijden en mede pijn gevoelen. Toen men hem eens vroeg: welke Staat naar zijn oordeel het best geregeld wierd? antwoordde hij: die, waar de niet beleedigde het bedreven onrecht even zoo ſtreng vervolgt en ſtraft als de beleedigde zelf. Dit ſtaat woordelijk dus vermeld bij PLUTARCHUS in het leven van SOLON. (c. 18 uitg. REISKE.)

SOLON moest dus vele misdrijven rekenen tegen den Staat zelven bedreven te zijn, die andere volken uit een geheel ander oogpunt inzien. Het verletten van de eere eens burgers was eene ſchennis van den Staat, waarvan hij een onafſcheidelijk deel was; en niet alleen bij zijn leven, maar ook na zijn' dood duurde deze heilige betrekking met den Staat nog voort, en werd, als het ware, door zijne erfgenamen opgehouden. Van daar de wet om geen kwaad te ſpreken van den afgeſtorvenen, al mocht ook een zijner kinderen u beleedigd hebben. Met ophef ſpreekt DEMOSTHENES van deze wet in zijne Pleitrede tegen LEPTINES, (bladz. 92, uitg. van F. A. WOLFF.) En het was geene bloote vermaning of redekundig voorſchrift, gelijk in zoo vele wetgevingen in de kleine Staten der Oudheid, neen! SOLON was ſteeds in alle zijne verordeningen Wetgever in den rechterlijken zin des woords: hij bepaalde ſtraf, en wees de middelen aan, om ze bij den Rechter te eiſchen. Doch laat ik mij haasten tot de plaats, die ik op het oog heb. De aanklachte van

kwaad-

kwaadſpreking, de δίκη κακηγορίας te ontwikkelen, en aan te toonen hoe kitteloorig de Atheners waren in hun gevoel van eer, zou hier geen pas geven. Er is eene pleitrede overig van DEMOSTHENES tegen MIDIAS. Deze had den Redenaar in zijne openbare betrekking als aanvoerder van den rei bij de ſpelen grovelijk beleedigd. DEMOSTHENES vervolgt het geleden onrecht met de aanklachte van mishandeling en geweld. Het is een meesterſtuk van rechterlijke welſprekendheid. Een Jurist zou ze moeten lezen, al ware het alleen om te beter de ſchoone plaats te verſtaan, die er uit aangehaald wordt in L. 16. *D. de Poenis.* En in deze redevoering nu vinden wij, wat wij zoo even reeds zeggen durfden, alle verdere bewijs onnoodig te maken.

Hooren wij hem zelven, hoe gebrekkig ook de vertaling zij:

„ Ik weet wel, dat MIDIAS ook dikwijls deze woorden in den mond hebben zal: Geeft mij niet prijs aan een' DEMOSTHENES, ſtraft mij niet om een's DEMOSTHENES wille; omdat ik in onmin met hem ben, zult gij, Rechters, daarom mij vonnisſen? Ik weet dat MIDIAS telkens zulke uitdrukkingen zal uitgalmen met het oogmerk om daardoor zekeren haat tegen mij te verwekken. Doch het is er zoo niet meê gelegen; neen, dat verſchilt veel! Gij, Rechters! levert nooit den ſchuldigen aan zijn' beſchuldiger uit, noch als iemand mishandeld is, bepaalt gij de ſtraf naar die mate, waartoe *hij* u bewogen heeft; maar integendeel, gij bepaalt wetten vóór

het bedrijven der misdaad op u nog onbekende misdadigers en onbekende mishandelden. En wat verordenen nu deze wetten? Zij belooven aan allen, die in onzen ſtaat zijn, handhaving van recht tegen onrecht. Als Gij dus iemand ſtraft, die de wet heeft overtreden, dan geeft gij hem niet prijs aan zijne aanklagers, maar Gij bekrachtigt in zijne ſtraffen uwe wetten. Maar daarenboven als hij zegt: Het is maar DEMOSTHENES, die beleedigd is, dan inzonderheid is dit mijn zeggen rechtvaardig en van algemeene toepasſing voor allen; want hij heeft op dien dag mij niet alleen als DEMOSTHENES geſmaad, maar ook als uw reijen-aanvoerder. En hoeveel dit zeggen wil, kunt Gij hieruit nagaan: Gij weet, dat van alle Thesmotheten niemands naam is Thesmotheet, maar dat ieder zijn eigen geboortenaam heeft. Als nu iemand een' van hen mishandelt of belastert, terwijl hij ambteloos is, dan zal hij terecht moeten ſtaan, of op de openbare aanklachte van *ſmaad en geweld*, of op de niet openbare van *kwaadſpreken*: doch heeft hij den *Thesmotheet* in hem beleedigt, dan wordt hij eerloos, en verliest alle zijne burgerrechten. En waarom dat? daarom, omdat hij bij dit misdrijf tevens de wetten ſmaadt, en die kroon ſchendt, die Gij den Thesmotheet toereikt, en den naam onteert van geheel den ſtaat; want de naam van Thesmotheet is niet de naam van eenig mensch, maar het eigendom van den ſtaat."

Wat dunkt U, heb ik wel te veel gezegd, toen ik

ik deze plaats voldingende noemde? Geen woord dus meer van de Grieken! Wat ik hier verder wilde bijvoegen, zou slechts eene uitweiding en omschrijving zijn van hetgeen DEMOSTHENES met zoo krachtige eenvoudigheid, als onnavolgbare naïviteit aan zijne rechters zeide. Ja, onnavolgbaar mag ik ze noemen, en had ik het niet voor de zaak gedaan, waarom het mij te doen was, ik zoude het niet gewaagd hebben, zelfs deze enkele plaats te vertalen. Wij zijn, in het rijk der schoone kunsten en fraaije letteren, dikwijls uit gedienstigheid zoo ongedienstig! Terwijl onze eigenliefde zich vleit, dat wij al het schoone gevoelen en verstaan, dat in het oorspronkelijke, hetzij dichtstuk, hetzij redevoering ligt opgesloten, willen wij zoo gaarne ook anderen er iets van mede deelen, en denken er in onzen ijver weinig aan, dat bij het verplanten of overgieten, juist die fijne geur en frischheid verloren gaat, die ons zelven zoo welgevallig, zoo zinnenstreelende, zoo hartsterkende was. Ik huldig de overwinning, die dikwijls op de moeijelijkheden behaald wordt, waarmede de vertaler heeft te kampen, maar wat is veelal zijn loon? de vreemdeling, die de oorspronkelijke taal niet kent en dus ook de beelden niet begrijpt, waarin door middel dier taal de gedachten zich formeren, leest, herleest en vraagt: he! is dat nu zoo bijzonder schoon? en hij glimlacht over den ijverigen vertaler, die in zijne oogen bijna eene vertoonkas draagt van schaduwbeelden, waarbij hij uitroept: kijk! kijk! Zij

hebben ook eene litteratuur! mooije, mooije verzen!

Herinnert U Hooggeb. zich, wat er ergens van AESCHINES den Redenaar verhaald wordt? Hij had zijn berucht geding tegen DEMOSTHENES, wien hij de eere der burgerkroon in rechten betwistte, verloren: kon de boete niet betalen, waarin hij verwezen was: en vluchtte nu naar RHODUS, waar hij onderwijs gaf in de welſprekendheid. De begaafde Redenaar, wiens drie pleitredenen *de drie Gratiën* heetten, en die alleen voor DEMOSTHENES moest wijken, hield nu geene verhandelingen over Rhetorica, noch betoogde wat de eiſchen van ſchoonheid zijn: waar deftigheid, waar bevalligheid, waar verhevenheid te pas komt, en als uit een loketkas gehaald moet worden, om ze in de rede in te lasſchen, neen! hij las liever tot proeve eene redevoering voor, die hij, een man van zoo zuiveren ſmaak, voor een model van welſprekendheid hield, en dat was — *de pleidooi van* DEMOSTHENES *tegen hem zelven.* AESCHINES las, en de luisterende ſchare van toehoorders hing aan zijne lippen, want zuiver en welluidend was zijne ſtem, gelijk zelfs DEMOSTHENES niet ontkende. Toen hij geëindigd had, was de gehoorzaal opgetogen van bewondering, ja, AESCHINES was het misſchien mede, en riep in edelmoedige ſpijt uit: o hadt Gij den rekel zelven gehoord!

Sta hier een oogenblik ſtil. AESCHINES had te diep gevoel van kunst en ſchoonheid, om niet te beſeffen, dat de redevoering van DEMOSTHENES reeds

ver-

verloor door voorlezing; wat zou hij wel gezegd hebben, als zij vertaald wierd?' Duizend en één geleerde betoogen zijn er misschien in de wereld om ons te leeren, wat Grieksche, wat Romeinsche letterkunde was, en haar onderling verschil of overeenkomst. Zou het groote vraagstuk niet grootendeels opgelost worden door dit eenvoudig antwoord: De Grieksche letterkunde was geheel oorspronkelijk; geen buitenlandsche invloed heeft er op gewerkt. De Romeinen integendeel stelden het tot hoofdvereischte, de Grieken na te volgen. *Vos Exemplaria Græca nocturna versate manu, versate diurna*, zegt de Grieksche HORATIUS. Wanneer is CICERO het grootst? voorzeker niet in zijne boeken over het Staatsbestuur, (*de Republica*) wijl hij Romein en Platonist te gelijker tijd wilde wezen! want over het beste staatsbestuur te philosopheren, en PLATO niet tot model te nemen, offchoon PLATO nooit iets zag, dat naar de Romeinsche Aristokratie ten tijde der SCIPIO's geleek, dat durfde zelfs CICERO niet: zoo groot was de kracht en invloed der Grieksche geschriften te *Rome*! Maar dit laatste woord doet mij schrikken, en gevoelen, dat ik geweldig van den weg ben afgedwaald. Een briefschrijver behoeft, en dit is mijn geluk, juist geene rekenschap te geven van de orde waarin hij schrijft: het komt er hier wel zoo naauw niet op aan, even min als het bij eene wandeling veel verschilt, welke poort gij uitgaat of terug keert, en het is toch maar eene wandeling, die wij doen: dan te lange beweging

is

is nadeelig! het is hoog tijd om naar huis te keeren. Ik wil U dus liever mijn welmeenenden dank betuigen voor het geduld, waarmede Gij mijn flecht fchrift zult gelezen hebben, en zal nog eens mijne aanteekeningen nazien, en bouwftof verzamelen, voor zoo veel ik ze kan vinden, over de vrijheid van fpreken en fchrijven te *Rome*.

Intusfchen teeken ik mij met verfchuldigde gevoelens van eerbiedige hoogachting,

Hooggeboren Heer,

Uw Hooggeb. Ond. Dr.

C. J. VAN ASSEN.

Leiden,
1 Februarij 1829.

B R I E F,

AAN

DEN HOOGGEBOREN HEER

Baron *Collot d'Ecury van Heynenoord,*

OVER

DE VRIJHEID VAN SPREKEN EN SCHRIJVEN, TE ROME.

HOOGGEBOREN HEER,

Nu zijn wij dan van het vrije gemeenebest van *Athene*, waar alles vrij was, behalve het ſpreken en ſchrijven, in het Romeinſche gebied aangeland. Hier, mogen wij elkaar toeroepen, ademt alles billijkheid, rechtvaardigheid, vrijheid! Hier immers zijn wij in het vaderland van recht en wetten, die wij ook nog heden ten dage leeren, offchoon zij niet bij meerderheid van ſtemmen zijn aangenomen, maar door de voorzichtige hand des weldadigen tijds zijn gekweekt en ontwikkeld. Hier zal dus de vrije burger aan geene verbodswetten zijn onderworpen geweest, om te ſpreken en te ſchrijven wat hem goeddacht, en geene vrees voor ſtraf hem hebben weerhouden, om in zijn gevoel van verontwaardiging

ter

ter neer te fchrijven, wat hij een woord op zijn pas rekende, al bezigde hij dan ook eenige niet zeer vereerende uitdrukkingen jegens anderen. Maar laat ons niet te voorbarig wezen, en ons door fchijn bedriegen! Wij vinden wel op elke bladzijde onzer klasfieke fchrijvers het woord Vrijheid, Onafhankelijkheid, Recht: doch waarlijk het was geene vrijheid gelijk wij ons die verbeelden, en de krankzinnige volksleiders der Franfche Omwenteling verrieden door niets meer hun waanzin of bedrog, dan door het volk eene Romeinfche vrijheid voor te fpiegelen.

De Romeinen, gelijk wij weten; want ik moet de zaak wat hoog ophalen; waren niet zeer poëtisch, althans niet in de eerfte tijden van het gevestigde Gemeenebest; en toch werd de fchamele poging van hen, die flechts een bijfchrift of rijmtje, zouden wij nu zeggen, maakten, ten koste van een ander, vreeslijk geftraft. In de XII tafelen, dat gedenkftuk der wijsheid, dat volgens CICERO meer voortreffelijks bevatte dan ergens in eenig boek ftond gefchreven, waren weinige doodftraffen bepaald; doch, die een fmaad- en fpotdicht had vervaardigd, dat iemands eere fchond, die moest den dood fterven. CICERO haalt op twee plaatfen zijner werken deze wet aan. Op de ééne plaats toont hij er uit, hoe de Romeinen reeds ten tijde der XII tafelen eenige liefhebberij bezaten voor poëzij; want *carmina* beteekenen hier alleen gedichten, gelijk het woord in de *Scholia* op de *Basilica* (*ad L.* 21 *D. de testibus* vol. II. 559) vertaald wordt ωδη αθεμιτος.

Op

Op de andere plaats, en wel in zijne boeken over het ſtaatsbeſtuur, durft CICERO zelfs die wet voortreffelijk noemen, en aarzelt niet, er deze reden van te geven: „ ons maatſchappelijk leven moet onderworpen zijn aan wettige rechtsvormen, en aan het oordeel van rechtbanken, niet aan het vernuft van dichters, en geen ſmaad behoeven wij te hooren, of het moet ons vrijſtaan, om er ons op te verdedigen voor den rechter." Het zijn al weder de ongelukkige Poëten, die het hier moeten ontgelden; maar zou juist dat goddelijk geſlacht der Dichteren zoo bij uitſluiting boos zijn geweest? dat geloof ik waarlijk niet. Mij dunkt, de reden is deze geweest: men kende het ſchelden en tieren in proza nog niet. Die lust gevoelde, om een ander in een hatelijk of beſpottelijk daglicht te ſtellen, oordeelde het zijne zaak te wezen, om ten minste, door eenig aardig en geestig gedicht, aan zijne booze bedoelingen een ſchijnſchoonen glimp te geven. Hij zou ook gevreesd hebben, laf of ſmakeloos te heeten, en zijn doel niet te bereiken, als hij niet toonde, eenigzins aan de Muzen verwant te wezen. De gebelgde Dagblad-ſchrijverij-ſtijl van onze dagen was hun zoo geheel vreemd! Zij hadden gewis zulk een ſchrijver bij een' gemeenen bulhond vergeleken, die den argeloozen voorbijganger aanbast, en zouden wellicht den onthutsten man gezegd hebben: ſtoor er u niet aan! het domme beest weet niet beter!

Ondeugende eerzucht was het, die de Romeinſche en Griekſche tong met poëtisch vergif ſcherpte; en hoe

hoe ſterker dit werkte, hoe heviger ook de ſtraf moest wezen, die zulken gifmenger te wachten ſtond.

Cicero ſchijnt dus vrede gehad te hebben met de oude wet; maar was het misſchien omdat hij wist, dat het verzenmaken hem ſlecht afging, en het zijne zaak niet was Epigramma's te maken? Maar hoe durf ik den edelen man zoo miskennen! Horatius, die zoo goed in poëzij zong, als cicero in proza ſchreef, ſpreekt ook van die zelfde wet, zonder zijne boosheid te toonen, of er op uit te varen. UH. Geb. herinnert zich de plaats wel, die ik bedoel. Zij ſtaat in de Brieven II: 1. vs. 15. Kent UH. Geb. er de vertaling van door wieland? Het lust mij, om hier die plaats af te ſchrijven, al ware het ook alleen, om U te toonen, dat de Hoogduitſche *Muze*, die uwe lieveling niet is, uwen Horatius uitmuntend verſtaan, en overgebragt heeft:

„ Erst war's nur Fröhlichkeit: allmählich ward
Der Scherz zu grob, begann, anstatt zu kitzeln,
Zu beissen, und die ungestrafte Frechheit
Verschonte selbst die besten Häuser nicht.
Nun schrieen die Gebissnen laut, und wer
Noch frey geblieben war, nahm Theil an dem,
Was jeden treffen konnte. Das Gesetz
Trat nun in's Mittel, und verbot bey Strafe
Ein *böses Lied* dem Andern zu zu singen.
Dies gab dem Spiel bald einen andern Schwung:
Der Furcht des Knittels lehrte nun bedachtsam
Im Ausdruck werden, und manierlich scherzen. —
So bliebs...

Wa-

Waren nu de gemoederen reeds in den aanvang der vierde Eeuw van *Rome* zoo geſtemd, dan kunnen wij wel begrijpen, dat er ook naderhand geene bijzondere toegevendheid zal hebben plaats gehad. O neen! in geſtrengheid op geſchriften, die de eeredienst ſchenen te kwetſen, gaven zij aan de Grieken niets toe, offchoon zij zich lieten voorſtaan, veel vrijgezinder te zijn dan de Grieken, en misſchien geen Philoſooph, al hadden ook de Romeinen er velen gehad, wegens vrijgeesterij te *Rome* zou zijn te recht geſteld; maar niet te min veroordeelde de Senaat meermalen, zonder vorm van rechts-geding, ſchadelijk bevonden boeken, en doemde ze ten vure.

Livius deelt ons ten dien opzichte een treffend voorval mede (Boek XL: 29), dat allezins echt Romeinsch is, en ons door hem met zijne gewone levendigheid van ſtijl voorgeſteld wordt.

Zekere landbouwers vonden op iemands landhoeve, bij het ophoogen van den grond, twee ſteenen kisten. In de eene had, volgens het opſchrift op het dekſel, het lijk gelegen van NUMA POMPILIUS; in de andere lagen twee in wasch gewikkelde bundels, die ieder zeven boeken bevatteden, en niet alleen gaaf waren, maar ook al het voorkomen hadden van versch en nieuw te wezen. Zeven waren in het Latijn over het Priesterlijke recht: zeven in het Grieksch over den leer der wijsheid. Eerst lazen de goede vrienden, die bij het openen der kist tegenwoordig waren, en, gelijk het gaat, zij kwamen weldra van de eene hand in

de andere, en raakten algemeen bekend. Eindelijk nam ook de Prætor URBANUS de vrijheid, om zò van den eigenaar te vragen, met wien hij gemeenzaam bekend was. Hij liep den hoofdzakelijken inhoud door, en toen hij bemerkte, dat ze eene ſtrekking hadden ten nadeele van de heerſchende godsdienstige begrippen, zeide hij aan L. PETILIUS, want zoo heette de man, op wiens grond de kisten waren gevonden; „ Ik zal die boeken op het vuur werpen, doch voor dat ik het doe, ſtaat het u vrij, zoo gij meent eenig goed recht tot terugvordering te hebben, er gebruik van te maken."— PETILIUS vervoegde zich bij de Volks-tribunen. Deze verwezen hem naar den Senaat; en hoe ging hier nu de zaak toe? De Prætor legde de boeken niet over, maar verklaarde onder aanbod van eed, dat die geſchriften niet behoorden gelezen te worden, en bewaard te blijven; en zonder verder onderzoek viel hierop het beſluit des Senaats, dat het genoeg was, dat de Prætor aangeboden had te zweren, en de boeken dadelijk op de volksvergaderplaats moesten verbrand, doch de prijs er van, op waardering van den Prætor en het meerder deel der Volkstribunen, aan den eigenaar moest behandigd worden. Zoo eenvoudig handelde nog de Senaat in de zesde eeuw, toen HANNIBAL, die banger was geweest voor den Senaat, dan voor de Romeinſche legers, reeds geſtorven was.

Ik vind nergens eenig voorbeeld, dat de Senaat verder is gegaan, dan boeken te doen op-

ha-

halen, en te verbieden, die tegen de offerdienst waren, of den leer van geheime kunstenarijen verbreidden (*magicæ artis libri* noemde men ze). Althans ULPIANUS kan op de plaats, waarop ik mij in mijn vorigen aan U: H. Geb. beriep, geene andere gefchriften bedoeld hebhen; want PAULUS zijn tijdgenoot noemt ze met name (*Sent.* v. 23. 18.) en de Christelijk Godsdienst werd onder ALEXANDER SEVERUS nog niet zoo vervolgd, dat die beide Rechtsgeleerden aan de Bijbelboeken hebben kunnen denken.

Of de Cenfores, die eene zoo onbepaalde macht uitoefenden, en toezicht hadden op alle de dagelijkfche bedrijven van het maatfchappelijk leven; die zelfs den huisvader berispten, omdat hij in tegenwoordigheid zijner kinderen een affcheidskus bij het uit huis gaan aan zijne vrouw gaf, of deze ftrenge *tuchtmeesters* gelijk wij ze wel mogen noemen, ook hier een wakend oog hebben gehouden, weet ik niet, bij gebrek aan voorbeelden. Ik heb PLUTARCHUS in het leven van CATO er op nageflagen, doch, fchoon ik niets bepaaldelijk gevonden heb, twijfel ik er echter naauwelijks aan; want wie was ftrenger cenfor, of gaf meer klem aan die waardigheid dan CATO?

Hoe vergramd was de ernstfeste Romein op de Atheenfche gezanten, die bij den oppermachtigen Senaat recht kwamen vragen tegen het vonnis en het ftaatsgefchil met Orope! De ijverige CARNEADES en DIOGENES, die Philofophie meer hadden beoefend dan Diplomatie (eene kunst van later dagen, die de

eenvoudige Philofophie vervangen heeft) verftonden er zich niet op, om CATO en de ijveraars voor het oude te believen, maar waarvan hun hart vol was, daar vloeide hun de mond van over. Ook te *Rome* philofopheerden zij, en door hun befchaafden en onderhoudenden omgang openden zij geheel nieuwe wegen voor de verbeelding der Romeinfche jeugd, die de XII tafel-wetten van buiten kende, doch van de wetten van PLATO nooit gehoord had.

CATO voorzag het gevaar, dat de oude inftellingen bedreigde, en, als of het hem ingegeven was, riep hij uit: dat het gedaan zou zijn met Rome's oppermacht, wanneer men zich afgaf met Griekfche lektuur. Hij drong er dus in den Senaat op aan, dat men toch die Gezanten te rede zou ftaan, en hen, hoe eer hoe liever, laten heentrekken.

Men moest ook zoo norsch zijn als CATO was, zullen wij misfchien zeggen; doch hij fchijnt niet de eenige geweest te zijn, die er zoo over dacht, en hetgeen ik U in mijn vorigen aanteekende over de verbodswetten tegen de Sophisten te *Athene*, dat vind ik hier te *Rome* terug. En hoe vroegtijdig ook de rechtsftudie zich ontwikkelde, fchijnt echter de zucht, om opvoeding met ftaatszorg te verbinden, zich weinig bekreund te hebben aan de vraag, of het wel recht was, iemand te beletten om te belijden en te leeren, wat hem beliefde!

Nog bij het leven van CATO werd er op voordragt des Prætors een fenaatsbefluit genomen, waarbij de Prætor zelf verantwoordelijk werd gefteld, om toe te

te zien en zorg te dragen, dat er zich geene Rhetoren en Philofophen te *Rome* ophielden.

Offchoon de geleerden er niets van zeggen, zoude het mij niet bevreemden, dat CATO hier heimelijk had achter gezeten, en het voorftel doorgedreven; want tot zijne groote ergernis ftroomde het weldra van uitgeweken Philofophen, die uit *Achaïen* op *Italien* aankwamen, gelijk in later tijd de verdrukte Grieken uit het beftormde *Conftantinopolen* er weder terugbragten, wat hunne voorvaderen er van daan gehaald hadden.

Of het fenaatsbefluit veel geholpen heeft, weet ik niet. Eigenlijke befpiegelende Philofophen zijn de Romeinen wel nooit geweest, daarvoor waren zij te veel in de beflommeringen verward van het werkdadige leven; doch aan de gunstige gelegenheid om Grieksch en Philofophie te leeren, ontbrak het waarlijk niet, en vonden de aanzienlijken foms te *Rome* niet, wat zij wenschten, dan zonden zij hunne kinderen naar Griekenland.

Doch, wat durf ik nog twijfelen of het fenaatsbefluit weinig gebaat hebbe; niet zonder glimlachen zal U: H. Geb. lezen, wat CRASSUS, de groote Redenaar CRASSUS, vijftig jaren later, zich beroemde als Cenfor gedaan te hebben, (bij CICERO *de Orat.* III. 24.) Toen CRASSUS Cenfor was, fcheen het onderwijs in de welfprekendheid geheel aan de Grieken overgelaten, die, offchoon niet onbekwaam, toch den kring van de wetenfchappen, waarmede de jeugd moest bekend gemaakt worden, niet ge-

heel konden omvatten; en wat is welsprekendheid zonder grondige kennis van wijze en belangrijke zaken? Hierdoor verleerde de Romeinsche jongelingschap, terwijl zij heette te leeren; en wat gebeurde er nu? „ daar kwamen, zegt CRASSUS, in de twee laatste jaren, de Goden mogen het beteren! ook Romeinsche onderwijzers in de welsprekendheid opdagen! Als Censor rekende ik het van mijne plicht om hun bij *Edict* het onderwijs te verbieden, niet omdat ik het verstand onzer jonge lieden ongeoefend wilde laten, gelijk sommigen, aan wie ik mij niet stoor, durfden zeggen; maar omdat ik hun verstand niet verstompt wilde hebben, of voet geven aan de onbeschaamdheid dier domme onderwijzers."

U: H. Geb. ziet, dat de hooge ambtenaren niet veel plichtplegingen maakten; en ware er in dezen maatregel iets buitensporigs of ongewoons geweest, CICERO zou CRASSUS zulk eene taal niet in den mond hebben gelegd. De tijdgenooten van CICERO, die CRASSUS niet hadden gekend, zouden het anders, bij hunne opgeklaarder begrippen van beschaafdheid, zeer kwalijk hebben genomen.

SUETONIUS (*de clar. Rhet.* Hoofd. 1.) en GELLIUS (*Noct. Att.* B. 15: Hoofd. 11.) hebben ons de eigen woorden bewaard van CRASSUS als Censor. Het is der moeite wel waard die te lezen. Ik durf dus gerustelijk herhalen, hetgeen ik zoo even als gissing opgaf: dat een Censor, die zóó het stilzwijgen oplegde, en de scholen der onbeschaamdheid sloot (*impudentiæ ludos*, gelijk hij ze noemde,) niet ge-

geaarzeld zal hebben, om ook onbefchaamde lektuur te verbieden, als zij hem ter ooren mocht komen. Of hij voorzichtig zou hebben gehandeld, of het kwaad er door verholpen zoude zijn, dit is hier wederom de vraag niet. Ik geef flechts uit de gefchiedenis op, wat ik al zoekende gevonden heb.

Hoe het voorbeeld van CRASSUS in later tijd door de beurtwisfelende machthebbenden is gevolgd, bij den eenen om ftaatkundige, bij den anderen om godsdienstige beweegredenen, dat hope ik U ftraks nader aan te toonen.

Ik moet eerst nog eens in de tijden rondzien, van de zoogenaamde vrije Republiek, waar zoo weinig vrijheid in was.

De menschlievende Praetor, wiens wijze van *ediceren* en rechtsplegen door BLACKSTONE en DELOLME eigenaardig wordt vergeleken met de *Court of Equity* in *Engeland*, lenigde en temperde zeer vele bepalingen der ftrenge XII Tafelen. Ik wil den titel *de Injuriis* in de *Pandecten* eens opflaan, of ook misfchien in het *Edict* die onmatige ftraf op de fchimpdichten (of *Carmina famosa*) opgenomen en verzacht is. Maar wat ik zoek, die geheele misdaad wordt in den titel onvermeld gelaten, en ik tref niets aan wat tot het *jus Prætorium* gedurende de Republiek mag gebragt worden. De rede is echter niet verre te zoeken. LUCIUS CORNELIUS SYLLA fpaarde den Prætor die moeite, of liever, de Prætor durfde in zijn *Edict* niet tot eene *private actie* maken, hetgeen in den beginne reeds als eene

ſtaatsmisdaad was beſchouwd, en ook altijd zoo gebleven is.

Wijs en naauwkeurig zijn de bepalingen omtrent beleediging uit het *Edict des Prætors*, dat wij in den titel der *Pandecten* met de oorſpronkelijke woorden terug vinden, zoo als het in de 7e Eeuw na de ſtichting van *Rome*, en dus in dezelfde tijden, waarin SYLLA en CESAR leefden, door de uitmuntendſte Rechtsgeleerden was vervaardigd, en door den Prætor, als den opperſten Ambtenaar voor het beleid der juſtitie, was afgekondigd.

De gevoeligheid, of de ligtgeraaktheid der Romeinen in dit opzicht, gaat bijna onze denkbeelden te boven, inzonderheid als wij hier de Franſche ſtrafwet in art. 375 vergelijken.

„ De ſchuldeiſcher, die, om mij te ſmalen, mijne borgen aanſpreekt, terwijl ik bereid ben, hem te betalen, is ſchuldig aan Injurie. Injurie bedrijft hij, die op het ſtandbeeld bij het graf mijns vaders een' ſteen gooit. Die in tegenwoordigheid eener vrouw onbetamelijke redenen houdt, is aanſprakelijk wegens injurie." De beleediging aan den zoon gaf den vader recht, om eene dubbelde actie van Injurie in te ſtellen; ja, die eene gehuwde vrouw ſmaadde, ſtond bloot aan eene driedubbelde actie, van wege de beleedigde zelve, van haren echtgenoot, en van haar vader. De geldboete, waarin de beleediger kon worden veroordeeld, hing af van de waardering der misdaad, die de eiſcher deed. De plaats, de omſtandigheden, en inzonderheid het aanzien en de

rang

rang van den perfoon des beleedigden, kwamen hier in aanmerking.

Maar anders was het gelegen met misdaden, die door honende gefchriften of eerfchennende boekskes, gelijk HOOFT ze noemt, werden bedreven: zoo iemand eenig boek uit hoon en fmaad tegen een ander zal hebben gefchreven, opgefteld, uitgegeven, of met opzet zal te weeg gebragt hebben, dat dit gefchiede, ook als hij het op eens anders naam zal hebben uitgegeven, ofte zonder naam, kan men uit de *wet* tegen hem in rechten vervolgen.

Volgens deze wet verliest de veroordeelde het recht, om getuige te zijn, of getuigen te vragen: Geen uiterften wil zal hij kunnen maken; uit niemands testament zal hij iets kunnen genieten. (L. 5. §. 9. D. *de Inj.* vergeleken met L. 21. *de testib.* L. 18. §. 1. *qui test. fac.*)

Het was naar mijne meening L. C. SYLLA, die dit bepaalde in zijne afzonderlijke wet over die beleedigingen, die hij als openbare misdaden wilde befchouwd hebben. (L. 5. §. 9. D. *de Injur.* met L. 21. D. *de testib.*) Ik vleide mij, zelfs hier zoo ter rechter plaatfe de woorden te kunnen aanhalen van CICERO, in zijne brieven (III. Boek 11.) doch van hoe veel gewigt het is, critifche uitgaven te raadplegen, heb ik ook hier wederom op eene treffende wijze moeten ontwaren. In de gewone uitgaven van CICERO's Brieven zou hij aan APPIUS gefchreven hebben: „ Het is misdaad van Majefteit, gelijk SYLLA het heeft gewild, in het openbaar fcheldrede-

 nen

nen tegen iemand te houden (*verum tamen est Majestas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*) Deze woorden ftreden wel lijnrecht met het zeggen van TACITUS (Annal. I. 72.) dat AUGUSTUS het eerst de wet op gekwetste Majefteit als in het geheugen terug riep, en het gerechtelijk onderzoek naar fchimpfchriften (*cognitio de famosis libellis*) tot een onderwerp dier zelve wet maakte, terwijl tot hiertoe alleen *daden*, geen *woorden*, tot gekwetste Majefteit behoorden. Echter meenden de uitleggers de tegenftrijdigheid te kunnen wegnemen, en elders (in mijne akademifche verhandeling *ad Orationem Ciceronis pro Cluentio*, bl. 105,) trachte ik dit ook op mijne wijze te doen. De Heer VOCKESTAART behandelde dezelve plaats breedvoerig in zijne geleerde inwijdingsverhandeling de L. C. SYLLA *legislatore*, *Leiden* 1816, en berustte in mijne uitlegging, bl. 158. Edoch ik twijfel niet meer, of wij hebben beiden gedwaald. Het woord *Sylla* wordt ter aangehaalde plaatfe van CICERO in vele handfchriften niet gelezen, en SCHUTZ, die de brieven van CICERO afzonderlijk heeft uitgegeven, (te *Halle* 1810,) toont naar mijn inzien op eene aannemelijke wijze aan, dat de betere lezing deze is: „ *Verumtamen, ea est majestatis vis, et sic involuta, ut in quemvis impune declamare liceat.*" Ik gevoel echter, dat ook nu nog niet alle zwarigheid is opgeheven; want men leze zoo men wil, het fchijnt reeds ten tijde, dat CICERO dit fchreef, eene vraag geweest te zijn, of ook uitdrukkingen,

het

het zij in rede of geschrift, aan beleedigde Majesteit schuldig konden maken? en dan moet het toch de wet van SYLLA geweest zijn, die dezen twijfel had doen ontstaan, en wie had meer reden dan deze trotsche Aristocraat, om de stem des volks aan banden te leggen?

Wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen, hoe een volk zoo bitsch en geestig als de Romeinen, wier scherpe pen reeds door de XII Tafelen weêrhouden werd, op het einde der Republiek zijn bitteren scherts den ruimen teugel ging vieren, zoo veel de strenge politie en de bovendrijvende partij het niet kon voorkomen; ja! wellicht was dit de naast aanleidende oorzaak bij SYLLA, om het schrijven en uitgeven van beleedigende schriften te keer te gaan, en de in onbruik geraakte wet der XII tafelen, die alleen van schimpdichten sprak, en wegens hare onmatige straf niet toegepast werd, te herstellen, en te wijzigen. Doch welke wet verbood ooit eenige daad, waartegen de overtreder zich zelven geene andere wet uitdacht? Nu het schrijven en uitgeven van hatelijke boeken was verboden, ving men aan met bijschriften te maken, of met teekeningen, den bedoelden persoon, die ligtelijk kon gegist worden, ten toon te stellen.

De Senaat voorzag er in (L. 5. §. 11. D. *de Injur*) en paste op die misdaad dezelfde straf toe, als op het schrijven van de bedoelde boeken, en begreep onder de schuldigen ook de verkoopers en uitventers, gelijk reeds vroeger zekere SEXTUS TITIUS,

om-

omdat hij het portret van SATURNINUS in zijn huis had geplaatst, bij vonnis en openbare rechtspleging veroordeeld werd. (CICERO *orat pro* C. RABIRIO, c. 9. vergelijk ook VALER. MAX. VIII;) Premien werden uitgeloofd aan den aanbrenger, zelfs de vrijheid soms aan den slaaf geschonken.

De geleerden vragen, wie dit senaats besluit moge doorgedrongen hebben? SUETONIUS toch doet ons AUGUSTUS en TIBERIUS voorkomen, als zich weinig storende aan alle die schotschriften (*vit. Aug.* c. 56. *Tiber.* c. 28); dan het was loutere geveinsdheid, en terwijl de listige TIBERIUS schoone woorden in den mond had, die hij wist, dat op aller tong zouden zweven, terwijl AUGUSTUS verbood, om de daders op te sporen, en openlijk van meening was, dat men hen alleen moest terecht stellen, die op eens anders naam uitgaven, vervolgden zij heimelijk hunne haters, en ruimden hen verradelijk uit den weg. Het lijdt dus bij mij geen twijfel, of bij de schijnbaar tegenstrijdige getuigenissen, mag men AUGUSTUS voor den Autheur houden van dat senaatsbesluit. Immers hij was het, die volgens TACITUS (*Annal.* I. 72.) — waarop ik mij reeds boven beriep — het eerst schendschriften gerechtelijk vervolgde als misdaden *van gekwetste Majesteit*, en gelijk DIO CASSIUS verhaalt, (LVII: 856. *ed. Reimari*) alle zulke geschriften liet ophalen en verbranden.

Moeijelijk valt het gewis om deze maatregelen naar den eisch te beoordeelen, ten zij men de aanleidende oorzaken en omstandigheden van nabij kenne.

TA-

Tacitus is voorzeker zoo regtſchapen en onpartijdig, om van zijne andere deugden niet te gewagen, als ooit ſchrijver is geweest. Zijn lof op de tijden, waarin men denken mag, wat men wil, is in ieders mond, en wel het meest van hen, die de kracht der woorden niet verſtaan; en toch ſchijnt hij augustus niet te veroordeelen.

De onbeſchoftheid van cassius severus, die mannen en vrouwen van aanzien te ſchande maakte door zijne vuige ſpotſchriften, ſchijnt tacitus geërgerd te hebben; want hij noemt elders (*Annal.* IV. 21.) denzelfden cassius een man van gemeene afkomst en ergerlijk gedrag, wiens twistzoeken geene palen kende.

Doch al verſchoonen wij augustus, en prijzen wij, met den Rechtsgeleerde paulus, de ſtrenge ſtraffen, als hij zegt: „*interest publicæ disciplinæ, opinionem uniuscujusque à turpi carminis infamia vindicare*" (Sent. v. 4. 15.), ja al keuren wij alle de keizerlijke verordeningen goed, die in den *Cod. Theod.* in den titel de *Libellis Famosis* vermeld ſtaan, het despotisme en de willekeur der keizers, in het verbieden, ophalen en vernietigen van werken van genie, die hen in de oogen ſtaken, kende weldra paal noch perk meer, offchoon men ſchijnheilig de uiterlijke vormen van rechtspleging in acht bleef nemen.

Wie herinnert zich niet uit tacitus, (*Annal.* IV. 34) het rechtsgeding van cremutius cordus? Hij had, in zijne uitgegeven jaarboeken, op brutus eene

eene lofrede durven houden, en CASSIUS den laatsten der Romeinen genoemd; een getuigenis dat wel niet vleijend was voor zijne tijdgenooten; doch tot hiertoe was het schrijven in deftigen stijl boven de pijlen der vervolging geweest, maar CREMUTIUS werd aangeklaagd van de misdaad (gelijk het mij toeschijnt) van *gekwetste Majesteit*. TACITUS vermeldt ons de verdediging des moedigen mans, die, met het besluit van zelfmoord in zijn hart, stoute taal durfde voeren, offchoon hij niet antwoordde, naar het mij voorkomt, op dat punt, hetwelk de grondslag der beschuldiging was, namelijk het noemen van CASSIUS als *den laatsten der Romeinen*. CREMUTIUS schijnt wel niet veroordeeld te zijn geworden; want hij verliet den Senaat (waarin alzoo de rechtspleging was gehouden) en ging zich vrijwillig dood hongeren. Zijne werken werden echter, bij senaatsbesluit, door de Aedilen verbrand, doch bleven niettemin bewaard; velen hield men heimelijk uit het vuur, en de strenge straf miste, gelijk naar gewoonte, haar doel.

Hoe zou de woeste DOMITIANUS nalaten, wat de geslepen TIBERIUS zich niet ontzag te doen? geen vorm van geding meer hield hem op. Hij strafte willekeurig de schrijvers: Hij vervolgde de afschrijvers: Hij vernielde hunne werken: Hij sloot de scholen van Onderwijzers en Philosophen. Zie SUETONIUS (*in Domit.* c. 10.)

Wijs en menschkundig zijn de aanmerkingen van TACITUS bij zulke gelegenheden!

Wat

Wat zijn toch waarheid en leugen het wisſelend eigendom van alle tijden! Wat is er ooit arglistigs verzonnen, of voortreffelijks gedacht, dat wij niet in gegeven omſtandigheden overal terugvinden? Biedt de nieuwe geſchiedenis ons wel ééne grootſche daad of verfoeijelijke misdaad aan, waarvan de oudheid niet reeds het afdrukſel had? Hebben niet PLATO en CICERO en TACITUS over omwentelingen en hare onvermijdelijke gevolgen, over den druk van overheerſching en de ongebondenheid van het volksbeſtuur geſproken en geſchreven, als of zij onze tijdgenooten waren? En zal U: H. Geb. het mij niet gaaf toeſtemmen, dat geen vrijdenkend volksvertegenwoordiger (hoedanig men thans de leden noemt van die vergaderingen, die nooit eigenbelang voor volksbelang houden) ooit in ſtaat zal zijn, gezonder begrippen over vrijheid van ſchrijven en het ondoelmatige van beperking te uiten, als TACITUS heeft gedaan?

Wanneer hij, bij voorbeeld, van de ſchriften van FABRICIUS VEJENTO zegt: „NERO oordeelde dat er redenen waren om hem te recht te ſtellen. Den ſchuldig verklaarden bande hij uit *Italie*, en liet zijne boeken verbranden, die druk gezocht en gelezen werden, zoo lang er gevaar mede gemoeid was; weldra echter bragt de vrijheid, om ze te bezitten, hen in vergetelheid:" (*licentia habendi oblivionem adtulit. Annal.* XIV. 50.) of als hij de dwaasheid beſpot van het verbranden der werken van CREMUTIUS, en zich aldus uitlaat: „De Senaat

„ naat beval den Aedilen de boeken in het vuur te „ werpen; doch zij bleven, en, ſchuil gehouden, „ verſpreidde men ze heimelijk. Waarom men te „ meer den waanzin mag belachen van hen, die zich „ verbeelden, door de macht van het oogenblik, „ den volgenden eeuwen het vermogen der herinne- „ ring te kunnen ontweldigen. Want de werken van „ vernuft verbreiden door de vervolging, die zij lij- „ den, hun invloed. En wat hebben buitenlandſche „ vorsten, of wie ooit die razernij van ſtraffen had, „ anders gewrocht dan ſchande voor zich zelven, „ eere voor de mishandelden? (*Annal.* IV. 35.)"

U: H. Geb. zal mij de moeite niet vergen, om verder te gaan. De geheele volgende geſchiedenis van *Rome* is de geſchiedenis der willekeur, en wat er nog goeds verrigt werd, dat mogen wij aan de Rechtsgeleerden dank weten, die, in de aanzienlijkſte ambten geplaatst, den waggelenden ſtaat door hunne wijsheid ophielden, en, door hunne onſterfelijke geſchriften over recht en wetten, de invallende Barbaren tot beſchaafdheid dwongen. Na-dat het vervolgen van ſchrijvers en het vernietigen hunner werken eens veld had gewonnen, was dikwijls het onſchuldigſte werk het eerst aan mishandeling blootgeſteld.

De toenemende verſpreiding van de godsdienstleer der Christenen, die men langen tijd als onſchadelijk had beſchouwd, wekte nu de aandacht van jaloerſche verſpieders, en weldra waande men in hun marteldood het middel te hebben, om hun leer en hunne geſchriften te verdelgen.

Hoe

Hoe dwaas en onverstandig! doch wat deden de Christenen, toen CONSTANTIJN het eindelijk nuttig oordeelde, om de Christelijke godsdienst tot de openbare leer van den staat te maken? Helaas! zij wreekten zich op onchristelijke wijze; plunderden de tempels; haalden de altaren omver; verminkten de Godenbeelden; doemden met onberaden ijver de classieke schriften ten vure; en verbanden de onderwijzers van letteren en wijsbegeerte (L. 3. C. *de summa Trinitate*.)

Rijp voor slavernij zijn de volken, die geen gevoel meer hebben voor kunsten en beschaafdheid! Immers terwijl men uit valsche Godsdienstigheid het licht uitdoofde, rees de nacht der middeneeuwen op, die aan het verstand den laatsten glimp van helderheid ontnam, en daardoor alle rechtheid van gevoel verduisterde.

Ik geloof dat ik nu gemakkelijk de slotsom van mijn geschrijf aan U: H. Geb. kan opmaken, en dus eindigen mag, gelijk ik aanving. De begrippen omtrent de vrijheid van denken en schrijven waren in de twee grootste staten der oudheid zeer beperkt. Hadden zij het middel gekend, waardoor in een oogwenk tijds een enkel geschrift in alle oorden kan worden verspreid, en gelezen, zij hadden het aan strenge wetten onderworpen; doch ook hen zou de ondervinding hebben geleerd, dat het verbod, om iets te doen, dikwijls bij den kwaadgezinden een gebod wordt om het wel te doen, en omgekeerd. Mannen, zoo doorzichtig als TACITUS,

zouden hunne ſtem hebben verheven, maar de weifelende meening der overheerſchers zou die overſchreeuwd hebben, gelijk de ſchrijvers in hunne ſchriften wet en bedreiging ontdoken, en kracht verkregen naarmate men hen ſterker belemmerde.

Geen maatregel, hoe voorzichtig ook ontworpen, heeft bijna ooit iets anders gewrocht dan het tegenovergeſtelde van zijne bedoelingen en wenſchen. Dit wist TACITUS, en beleed het, en ook CICERO en PLATO zouden het hebben beleden, wanneer zij niet van uit hunne ideale Republieken hunne denkbeelden hadden ontleend.

Moge mij het geluk te beurt vallen, dat deze mijne wijze van beſchouwen ook de uwe zij!

Het kwaad zelf moet hier het kwaad te keer gaan, zoo lang niet verkregen rechten van ſtaat en burgeren op veiligheid en eer geſchonden worden. Het is droevig, dat het er zoo mede geſteld is, maar helaas! het is zoo.

Herlees eens, ik bid het U, de Redevoering op het vierde Eeuwfeest te *Haarlem;* want hoe weinige boeken U H. Geb. ook van hier mogte medenemen, VAN DER PALM's *Verhandelingen* en *Redevoeringen* liet *Gij* gewis niet te huis, die zoo hoogen prijs ſtelt op onze moedertaal.

Het doet mij leed, dat ik dit mijn opſtel niet gereed had vóór uwe terugreize naar *Bruſſel:* doch de Heer *** zal de verplichtende goedheid hebben, om het U te behandigen. Schrik niet voor de dikte van den brief! Edoch het pakjen bevat geene

Pe-

Petitie. Ach! hoe beklaag ik U, dat Gij dagelijks niets anders hoort dan van grieven en petitien, en dat er zoo velen zijn, die ze onderſteunen! Hoe moet het uw regtſchapen oud-Hollandsch hart ergeren, dat men, uit kerk en biechtſtoel, uit bierhuizen en kroegen, klachten durft aanheffen tegen de dwingelandij — want daar komt het toch eigenlijk op uit — tegen de dwingelandij van het Huis van Oranje! dat Epithète is nieuw, en nog nooit eerder gebezigd! Maar de waarheid is voor onze verlichte negentiende eeuw bewaard! zij is doorgedrongen tot in de achterſtraten! Het was dan uit vooringenomenheid en onkunde, dat U H. Geb. mij, in dien treurigen Franſchen tijd, zoo geheel andere beginſelen inboezemde, toen ik menigmaal het onschatbaar voorrecht genoot, in uw boekvertrek bij U te zijn, en historiſche werken te leeren kennen, waar ik aan de Hoogeſchool nog niet van gehoord had. Heugt het U H. Geb. nog wel, hoe Gij dikwijls, op het hooren van trommelſlag of onſtuimige beweging, angstig voor den vensterraam naar het *Voorhout* uitzaagt, dát toen, op laf bevel eens ſlaafſchen ambtenaars, *rue Napoléon* moest heten? Hoe weêmoedig vroegen wij dan elkaâr: wat tyrannieke order mag er nu weder uitgevaardigd zijn, om ons nog meer te verdrukken?" Ja, toen bragt elke dag nieuwe grieven en ellende aan! — Waarom vergeten wij het zoo ſpoedig? Goedheid is eene deugd, maar μηδὲν ἄγαν zeiden de Grieken; te groote toegevendheid is ondeugd.

deugd. Hoe verteldet Gij mij dan met geestdrift van Uwe gelukkige jeugd; van de ſtadhouderlijke tijden; van Prins en Prinſes; en van hun huwelijks jaarfeest, dat Uwe Latijnſche Muſe bezongen had! Dagelijks komt mij de herinnering aan die zwarte Franſche dagen voor den geest. Ik gevoel nu nog veel dieper dan toen, hoe het U moest grieven, als men U ſprak van een' Franſchen Prins op het HUIS IN 'T BOSCH...

O domus antiqua, heu, quam dispari dominare domino!

zeiden wij dan ſpijtlachende. — Evenwel was die goede Franſche man, met zijne manieren van den ouden tijd, ons in geenen deele zoo ergerlijk als die anderen, die voorgaven Franſchen te wezen, maar zich ſpoedig verrieden door hunne grove zeden, en onbeſchoften toon, zelfs jegens ongelukkige ouders, wien zij bijna boven Napoleon's bevel hunne kinderen ontweldigden. Het deed ons waarlijk goed, dat er ten minste één groot ambtenaar was, die zich niet door hen bang liet maken, en hen op hunne plaats wist te zetten, wanneer zij zich te veel aanmatigden.

U H. Geb. weet wel, wien ik bedoel. Hij handhaafde met alle kracht onze geliefde moedertaal, en de oude achtbaarheid van het Hoog Gerechtshof. Het was toen de eenige ſchuilplaats voor Hollandſche trouw en deugd!

Ik vermoed wel eens, dat er in ſommige onzer verfranschte landſtreken nog zijn, die uit ouden wrok ſchelden tegen beter weten aan, en Petitien tegen hem opruijen.

Ja,

Ja, die Petitien — vergeef mij, dat ik het rondborstig zeg — het is ſchande dat de Kamer ze aanneemt. Dat geheele petitioneren is een onwettig inkruipſel. De Staten-Generaal mogen er geen acht op geven. Zij zijn geene *bevoegde magt*. Het is, op mijne eer, een titel, die beneden U allen is. U H. Geb. moge glimlachen, maar het is waarlijk zoo. Ik hope U dit nog eens heel ernstig te bewijzen, op rechts- en geſchiedkundige gronden. Of men dan zegge, gelijk ik nu reeds van mijne goede vrienden hoor, wien ik mijne gisſingen mededeelde: ja! het is wel mogelijk, dat gij gelijk hebt; maar zij hebben dat nu reeds dertien jaren zoo *gepraktiſeerd*, en dat moet nu zoo blijven — zie! als men dat gaat zeggen, dan wil ik hen toch eens vragen, in welke ſchool zij zulk een averrechtsch beginſel opgedaan hebben. Omdat men dertien jaren lang eene geſchreven wet verkeerd uitgelegd heeft, zou men daarom in het veertiende, en alle volgende jaren, veellicht eeuwen, *ja* en *amen* moeten zeggen op dat valſche beginſel? Dat zou ongehoord zijn, te meer daar ik bewijzen kan, dat in geenen deele, bij algemeene ſtilzwijgende toeſtemming, die valſche verklaring veld gewonnen heeft. Onze Romeinſche Juristen wisten het beter. „ Wat niet door gezonde reden, maar door dwaling is ingevoerd, en door gewoonte in praktijk bevestigd, dat geldt niet, na de ontdekking der dwaling, op alle dergelijke gevallen, die men, uit kracht der gewoonte, geldig zoude willen maken": „ *quod non ratione introduc-*

tum, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis similibus non obtinet." Zoo schreef CELSUS de Jurist in L. 39. D. *de Legibus*, — en hij was verre van een letterknecht te wezen, die ons den gulden rechtsregel naliet: „ *scire leges non hoc est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*" L. 17. ald. — wel, als nu eens het meerendeel der Tweede Kamer kwaadwillig was en bleef, en aan de grondwet die uitlegging gaf, die Haar behaagde, zou men dan, na dertien jaren, telkens moeten zeggen: „ die uitlegging deugt niet, doch zij heeft nu dertien jaren zoo gegolden, en door die lange toepasfing is zij verjaard."? — Geene gedaanteverwisfeling bij uwen OVIDIUS zou ooit zoo geweldig geweest zijn, als die onze conftitutie op deze flinkfche wijze zoude ondergaan.

Neen! zoo heeft mijn edele, mijn weldoende GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP mij de grondwet, dat plechtanker van zijn betrouwen, niet leeren kennen. Dat eenzame, ingefchoven art. 161, vindt Gij ook niet in de grondwet van 1814, waaraan hij een zoo schitterend deel had. Wat zouden wij er ook mede doen? Uw Tweede Kamer heeft immers het recht om voorftellen aan den Koning te doen. Zij heeft de *initiative*, die men in *Frankrijk* mist, en waarvoor de petitien dus eene foort van fchadeloosftelling zijn, gelijk de Baron DE STAËL in zijne brieven over *Engeland* het doet voorkomen. Doe dus voorftellen, als het belang van den lande dit beveelt, en de Regering er te traag mede is.

Maar

Maar zoude het niet fchande wezen, dat uit 110 leden, die tot de bloem des volks behooren, niemand kennis genoeg had van het oirbaar van den ftaat, of een baliemand vol petitien moest eerst onder zijne oogen komen, om hem ziende te maken? *non tali auxilio, non defensoribus istis!* Maar — als er dan eens eene nieuwe belasting wordt voorgefteld," voerde mij de geestige*** te gemoet, „ hoe zullen wij dan de verfchillende belangen leeren kennen? de Petitien zijn dan fomwijlen van groote dienst!" — Ik antwoord hem met zijn eigen naïf gezegde: „ Ik houde in den grond van geen éène belasting;" dat zeggen alle belasten hem na, en heeft nu een ontwerp van wet het op hunn' tak van handel of nijverheid gemunt, dan is het dadelijk: „ reik mij pen en papier:" bladzijden in folio worden met vliegende hand volgefchreven; het harde, het onrechtvaardige, het onftaatkundige van het Ministerieel ontwerp bewezen — ja! bewezen — neen! dat is hetzelfde; maar de Petitie is gereed en nu is het: „ teeken toch, teeken bij al wat heilig is; hoe meer namen, hoe beter!"

Ik denk nog altijd aan hetgeen, met zoo veel bondigheid als eenvoudigheid, betoogd is in die voortreffelijke *Bijdragen voor de Huishouding van Staat*, die, naar het mij toefchijnt, niet zoo vlijtig geraadpleegd worden, als zij het verdienen. Hoe ftrijden, blijkens de naauwkeurige opgaven, de wederzijdfche belangen des eenen met die des anderen! Het is hier niet altijd het Zuiden tegenover het

Noorden. Dat verſchilt waarlijk veel. De Luikſche ijzermijn-bezitter wil geen Zweedsch ijzer; want dan vermindert de waarde van zijn erts. De Luikſche wapen-fabrijkant roept zijn' buurman toe: „ met uw ſlecht bewerkt erts kan ik geene wapens maken, Zweedsch ijzer moet ik hebben!" En gaat het zoo niet in alle andere opzichten? „ Maal mij niet langer met dat gemaal!" is de luide kreet van den eenen: „ belast den wijn niet" zegt op bedaarder toon een ander: Hier is het: „ geen vrijheid, geen handel," dáár weder: „ geen verbod, geene fabrijken." En de ſchrandere man die eens betoogen durfde: zonder uitvoer geene fabrijken, wordt overſchreeuwd.

Ei lieve, hoe zullen nu Petitien hier den weg tot waarheid banen? Zal niet elk verzoeker zijn bijzonder belang in het ſchoone daglicht van algemeen belang ſtellen? Zal niet elke Petitie zoo veel onwaarheid behelzen voor den eenen, als waarheid voor den anderen?

Wie van de honderd en tien leden, heeft zoo weinig verkregen kennis van de ware beginſelen der ſtaatshuishouding, of zoo geringe betrekkingen met huizen van handel en fabrijken, dat hij niet liever een eerlijk koopman en fabrijkant raadplege, dan zich op de beweegredenen van onbekende verzoekers verlate? Zijn het doorgaans wel de eerſte lieden in hun vak, die de Kamer het meest met hunne wijze bedenkingen overvallen? In de Advijzen der leden wordt zoo weinig acht gegeven op alle die in-

ingediende belastings-klachten. Goed geschreven boeken zie ik integendeel dikwijls met lof aangehaald, en dit geeft mij altijd groot genoegen: want wij bezitten rijker litteratuur, ook in de staatshuishoudkunde, dan wij zelve bijna weten. U H. Geb. heeft niet minder dan drie Prijsverhandelingen, van een mijner ambtgenooten, met goud helpen bekroonen. Maar durf ik U nog iets vragen? Ik ben misschien wat lastig door mijn uitgerekt schrijven; dan de zaak gaat mij zoo na aan het harte, en wij kunnen niet zwijgen van hetgeen onze gedachten nacht en dag bezig houdt: — Waartoe zijn die kamers van koophandel en fabrijken? worden zij nooit geraadpleegd door de Regering? Ik denk het wel. Waarom zou elk lid der Kamer haar niet met hetzelfde recht raadplegen, als de Minister van finantien het doet? Zullen zij niet veel gewichtiger inlichtingen geven dan de Petitionarissen, wien het niet raakt, wat er belast worde, mits men slechts hen vrij en ongemoeid late, even als of de Regering geen geld noodig hadde?

Nog ééne vraag, en dan, ik beloof het U, zal ik zwijgen: Hoe ziet zulk eene Petitie met honderd of duizend *respectabele* namen — gelijk men ze noemt — onderteekend, er uit? Wie houden toch contrôle op de echtheid der teekening? Ik lees dagelijks van de Commissie voor het *onderzoek* der Petitien, maar nooit van de Commissie tot *verificatie*. Wordt dat alles voor goede munt opgenomen? Wie weet hoe geducht men de Kamer mis-

 leidt!

leidt! De dagbladfchrijvers, die altijd vooraf het getal der namen fchijnen te weten, juichen niet vergeefs over het welgelukken hunner treken. Zij hebben gewis medehelpers, waar men ze niet vermoeden zou. De waarachtige eerlijke man is zoo onnoozel tegenover den intrigant!

Ik wenschte wel, dat, in de tegenwoordige gefteldheid van zaken, de regeringen wat minder, of ten minste niet zoo bij uitfluiting, aan geld dachten. Het is als of de ftaten zware gevaarten zijn, die op zilveren en gouden fpillen moeten ronddraaijen. Zedelijke kracht is beter dan geld; en daar kom ik al weder met onze ouden aan:

Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

Terentius had misfchien niet vermoed, dat deze zijn gouden fpreuk uitnemend zou pasfen boven den ingang van Koninklijke Paleizen, en beraadflagende Vergaderingen. Terwijl men zit te cijferen, en den ftaat penningspond rekenfchap afvraagt: waartoe dit, waartoe dat? — wat doen wij met Gezanten? wat toch met al die kunstverzamelingen? neemt intusfchen wellicht een heimelijke vijand zijn flag waar, en ftrooit ongemerkt het zaad van onlust, dat welig opfchiet, en ten laatste wel eens verwarring in geheel de rekening brengt.

Was niet het alvermogende woord van bezuiniging de naaste oorzaak, dat er zich zoo vele wolken zamen pakten tegen onze Akademien?

Durf ik mij met eenig bericht van U H. Geb. vlei-

vleijen over den gang der bezigheden bij de ſtaats commisſie voor het onderwijs? Ik behoef U niet te zeggen, dat de onzekerheid, waarin de Akademien nu verkeeren, reeds meer nadeel aan de wezenlijke ſtudien heeft toegebragt, dan de beste uitkomst der commisſie lichtelijk zal kunnen goedmaken. En wat zal de uitkomst der commisſie wezen? Noem mij niet onbeſcheiden, maar ik kan mij bijna niet van glimlachen onthouden, als ik van zulke plan makende commisſien hoor. Sedert wanneer het toch mode moge geworden zijn, om de gewichtigſte zaken, die eenheid van gedachten, en eenheid van bewerking eiſchen, aan verſchillende menſchen *commisſoriaal* op te dragen? Het zoude der moeite waard zijn, om eens de geſchiedenis en het nut der commisſien na te ſporen. Ik vrees dat de berekening der uitgaven gemakkelijker zou zijn op te maken, dan het batig ſaldo. En hoe kan het wel anders! Geldt ook niet hier het oude zeggen: *quando duo idem faciunt, non est idem?* Heer X ziet van deze, Heer Y van de vlaktegenovergeſtelde zijde, Heer Z wil midden door zeilen als *l'homme à la salade* in de *Folies du siècle*, en maakt de beide partijen, die hij met zoetſappige woorden meent te bevredigen, nog veel hardnekkiger tegen elkaar. X zegt misſchien telkens, even als de jonker in GOLDONI's *Pamela:* „*Io ho viaggiato!* Zoo is het buitenslands! en hij wil zelfs voorlezingen laten houden over de *Apodemiek* of de kunst om lang buitens lands te blijven, en vreemde be-

begrippen optedoen. Y. daarentegen roept met geestdrift uit: *quod petis, intus habes! Tout est en tout!* Een ander weder meent al het goede, fchoone, en ware in éénc bepaalde wetenfchap te ontdekken. Met één woord, zoo vele leden, zoo vele begrippen! Kunnen zulke uiteenloopende menfchen eene zekere beftemde meening uitbrengen, waarbij de regering weet, waar zich aan vast te houden? En wat wordt er ten lange leste van het rapport of verflag der Commisfie? — Met moeite bijééngebragt, terwijl de één fchijnbaar wat geeft, de ander wat neemt, treedt het eindelijk voor den dag, omftuuwd met een drom van kleine en groote *neven-rapporten* der tegenpartij. Zij ondergaan weldra allen eene chemifche bewerking, en uit den fmeltkroes komt geheel iets anders te voorfchijn, dan er in ging. Niemand der Commisfie erkent zijn werk meer. Ja wellicht treedt een vreemd pedant uit den grooten hoop, en zegt met den toon der zelfsvoldoening: Ik zie, dat mijne wenken niet vergeefs geweest zijn! Men heeft ons betoog vlijtig geraadpleegd! Ach arme leden van commisfiën! *Sic vos non vobis! Sic vos non vobis!*

U H. Geb. is te blijgeestig van aard, om mij mijne boert ten kwade te duiden. Met ernst kan ik aan de zaak niet denken, of ik word er verdrietig om. Het was immers nog zoo korten tijd geleden, dat U H. Geb. in dergelijke Commisfie zat met KEMPER aan het hoofd! Toen was er een Franfche opgeflagen loots af te breken, en een ftevig Nederlandsch

ge-

gebouw in de plaats te zetten. Waarom moest dat zoo fpoedig weder vertimmerd en afgebroken? — Eilieve, waarom toch? Ik wil niet vermoeden, dat ook *onze* zoo eenvoudige lesfen over het Romeinfche Recht en zijne gefchiedenis er eenig deel aan hebben. Tot mijn leedwezen moet ik het vragen; want zij hebben verleden jaar de zonderlinge eere genoten, om zelfs bij de beraadflaging over de Begrooting met name doorgeftreken te worden. — Wat men niet al in eene zoo aanzienlijke vergadering ter tafel brengt! helaas! wij hooggeleerden zijn het, die de ftudenten *ophoopen met kennis*. De geheele Romeinfche Rechtsleer blijft *bij ons* nog dezelfde, die zij was. Ik meende ter goeder trouw, dat zij tegelijk met de Lands Effecten getierceerd was! *Wij verdiepen ons in afgefchafte rechten, in plaats van gegronde kennis in de beftaande op te doen.* Welk vriendelijk getuigenis voor ons onderwijs! terwijl *Franeker* en *Groningen* zich in hoogleeraren verblijden, die hier openlijk hunne inwijdings-verhandelingen over het *Franfche Recht* verdedigden. Verder luidt het: *De jongelieden worden in de historie van het Romeinfche Recht, van deszelfs bepalingen en de wijze van invordering tot in de geringfte bijzonderheden onderricht, zonder de gefchiedenis van ons eigen recht te leeren. Wij beijveren ons meer, om ons in de diepfte verfchillen van dat recht te verdiepen, en eene veelal onvruchtbare wetenfchappelijke kennis te verwekken, dan om de gefchilpunten van het beftaande toetelichten en*

te

te beslisſen. Wat zoude ik blijde zijn, als ik zelf over de wijze van invordering bij de Romeinſche rechtsbanken tot in de geringſte bijzonderheden onderricht was! want dan zoude ik het ook mijne toehoorders leeren trotsch alle verbod en noodkreet.

Zie! als men de wetenſchappen gaat opkooken, gelijk ouderwetsch goudwerk, om er een nieuw fatſoen aan te geven, al lijde dan ook het wezenlijk gehalte er nog zoo veel bij, men diende de meeste hoogleeraren op dezelve wijze te fatſoeneren. Zij pasſen niet voor het ſplinter-nieuw gebouw, dat men naast *Pallas* ouden tempel ſchijnt te willen optrekken. Of de Medeaſche kunstbewerking veel baten zoude, twijfel ik. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu.* Die ſpreuk leeren wij reeds als kinderen van buiten; zij is zoo waar; ook in hare toepasſing op menſchen en gewoonten!

Te *Brusſel* moge men voor eene uitgelezen vereeniging van ſmaakvolle heeren en bevallige vrouwen, die met potlood en papier in hare kleine handen aandachtig luisteren, een *Cours d'Histoire Universelle* of *de Littérature Européenne* houden in den bloemrijken ſtijl van VILLEMAIN. Bij ons gaat dat zoo niet; Och neen! men zou er om lagchen. In onze mistige gewesten weerklinken de doffe collegiekamers, waar geſchiedenis en letteren worden behandeld, reeds 's morgens vroeg van ouderwetsch Latijn. Men zoude zweren nog RUHNKENIUS en WESSELING te hooren. Op de rechtsgeleerde collegien is het overal CUJACIUS vóór, en

SCHUL-

SCHULTING na. In de lesfen over het ftrafrecht, dat ook al in deftig Latijn wordt voorgedragen, durft men vrijmoedig beweren, dat de plompe Duitfchers veel meer van wijsbegeerte weten, dan de befchaafde Franfchen. In plaats van bij wijze van praktifche oefening een voorfpel van de *Asfifes* te houden, of de toehoorders te leeren, hoe zij *intieme convictie* kunnen verkrijgen, *zonder bewijs of kennis van zaken*, wordt het drievierde deel van het jaar aan het *Pars Philofophica* te koste gelegd. Het is wat te zeggen in een land, waar wij met den *Code Pénal* en de *Inftruction Criminelle* gezegend zijn! Van de andere vakken heb ik nog minder kennis dan van mijn eigen; doch ik geloof, dat het er al even zoo gefteld is als bij ons. Ik hoor hier nog altijd fpreken van HIPPOCRATES en van BOERHAVE; en men zou wel willen, dat aanftaande artfen en wondheelers zich ijverig toeleidden op letteren en Philosophie! In de Theologifche Fakulteit bekommert men zich niet zoo veel om goede prekers, als om godgeleerden te maken. Men gaat er aan het zelfde euvel mank als bij ons. Gelijk wij ons verbeelden, dat wij geen advokaten maar rechtsgeleerden moeten vormen, zoo verbeelden zij zich ook, dat het goed preken wel volgen zal, als de ftudenten maar eerst grondige bijbelkennis hebben, waartoe, ik weet niet al, welke voorbereidende ftudien vereischt worden. Hoe geheel anders gaat het toe op een uurtjen afftands van de ftad, in het Seminarium! O hoe geheel anders!

UH. Geb. mag wel aan de heeren zeggen, dat er niet veel hope op verbetering is. Wil men ons anders hebben, dan wij zijn, men zal best doen, om ons te helpen afzetten, of wat nog beter is, als dezelfde menſchen, die den mond vol hebben van vrijheid van onderwijs, ons in het onderwijzen zelf niet vrij willen laten, dan zullen wij ons ontſlag gaan vragen. Wij houden dan onze eere op, en ſparen tevens veel moeite uit. Er zullen ſpoedig liefhebbers wezen, die onze ledige plaatſen willen bemachtigen; en maakt ſoms het groote getal de keuze moeijelijk, geen nood! men late er op *den concours* om hard draven. Die het ſnelst loopt, en dus het minst belemmerd is door zijne zwaarte, verkrijgt de katheder. *Ah ça ira!*

Intusſchen heeft het mij niet weinig verheugd, dat dezelfde redenaar, die ons wat al te hard aangetast heeft; en wij hebben het diep gevoeld; zoo geweldig in tegenſpraak met zich zelven is! De aanmerkingen, die hij laat volgen over het Concordaat, zijn zoo uitmuntend, dat zij den man van echte geleerdheid kenmerken. Waar mag hij toch die aanmerkingen van daan gehaald hebben? Nergens anders uit, dan uit het lang vergetene *Jus Canonicum.* Zonder kennis en heldere inzichten in dat Roomsch Catholieke Kerkenrecht, doorgrondt men niet zoo diep de nadeelen van het Concordaat. En zulk een onbevooroordeeld man, dien de wereld met recht cordaat noemt, al houdt hij van geen concordaten, die zou ons ten kwade duiden, dat wij

vlij-

vlijtig onderzochten, hoe van lieverlede de Kerk alle macht uit de handen der Vorsten na zich toegehaald heeft! Hij weet veel te wel, dat alle ſtudie eigenlijk één is, en zich ſlechts in takken verdeelt, gelijk de bergſtroom.

Heeft U H. Geb. de *Brieven over het hooger onderwijs* ter lezing aanbevolen? vindt men ze niet vol van Attisch zout? Ik mag het vragen; want ik heb er geen deel aan. Wat zou U H. Geb. denken van eene belasting op het Attisch zout, voor zoo veel het in de dagbladen-drukpers verbruikt wordt? Het zoude niets opbrengen, denkt Gij, omdat er bijna niets van verbruikt wordt! Het zij zoo; toch houd ik mij verzekerd dat die ondeugende rustſtorende bladen ſpoedig zouden zwijgen uit vrees voor de drukkende belasting; want die ijverige ſtokebranden verbeelden zich, dat elke uitdrukking, die zij bezigen, met Attisch zout beſprengd is!

Och, hoe zullen de Regeringen nog eens een algemeen en tevens eerlijk middel uitvinden, om die lasterlijke taal te beletten, die deze lieden tegen koning, tegen ambtenaren, tegen geheel den ſtaat durven bezigen? Het vreemde wetboek dat wij nog gebruiken, is zoo zacht, zoo toegevend! Men erkent er dadelijk de Franſche vrijgezindheid aan; en is het waar, dat wij den geest eens volks, en de mate zijner beſchaafdheid uit zijne ſtraffen en misdaden kunnen opmaken, wat moet dan die Franſche overheerſching inderdaad een zacht juk zijn geweest! En met dat al leefde ik liever bij de wet

van April 1815 onder onzen Koning, dan bij die onbeperkte vrijheid van drukpers onder Napoleon. Hij had zoo zekere huismiddeltjes bij de hand, niet geheel ongelijk aan die van TIBERIUS. Een Nederlander zou er zelfs op de gedachte van ijzen.

Toevallig viel mij nog dezer dagen weder het besluit in handen, van 24 Januarij 1814. De Souvereine Vorst regeerde nog geene twee volle maanden. De Commissie voor de Constitutie was even te voren aan hare taak begonnen, toen de Vorst in overweging nam: „dat de wetten en reglementen — door het Fransche bestuur ingevoerd — eene strekking hadden, om de vrijheid der drukpers volkomen te onderdrukken, den voortgang van de verlichting te beletten, en alles te onderwerpen aan eene willekeurige censuur, ten eenemaal strijdig met de liberale denkwijze, waarop eik rechtgeaard Nederlander den hoogsten prijs stelt, en die steeds het Gouvernement dezer landen heeft gekenschetst" enz.

Dat was toch andere taal dan de Napoleontische!

Zal het groote geschilpunt van December l. l., niet weder spoedig aan de orde van den dag zijn? Ik vrees, dat er ten lange leste een wet zal te voorschijn komen, die geen wet mag heeten. Halve maatregelen bederven het geheele werk!

Maar mag ik U vragen, of art. 227 van de Grondwet wel zoo goed is opgehelderd, als het ontelbare malen wordt aangehaald? Ik verbeeld mij, dat er in die wet meer ligt opgesloten, dan men gewoonlijk schijnt te denken.

Naar

Naar ik gis, is het Fransche artikel het eerst geschreven, en het Nederlandsche artikel is hier eene vertaling, die verre af is van juist te wezen. Misschien val ik U lastig met dit in bijzonderheden te ontwikkelen; edoch ik wilde bij gelegenheid gaarn uw gevoelen over mijne gissingen vernemen.

De wet, dunkt mij, is voorzichtig ontworpen, en op hare rechte plaats gesteld.

Bij de vorige Grondwet van 1814, had men met oud Nederlandsche hartelijkheid gedacht, dat het laatste hoofdstuk der eigenlijke wetten (want het IXde bevatte slechts bijvoegselen) het goede werk de kroon moest opzetten. Men moest toonen, dat de Souverein, die eene geschreven Grondwet had geëischt, om de Souvereiniteit aan bepaalde vormen te onderwerpen, bovenal het edel doel had gehad: Godsdienst en verspreiding van licht en kennis, zonder welke geen godsdienst meer redelijk kan zijn, als den grondslag van zijn staatsbestuur te doen beschouwen.

Hoe verstandig en welgezind de voorschriften zijn omtrent de onderscheiden godsdienstige gezindheden, in art. 133—140 (1814) behoef ik niet te vermelden; doch onmiddelijk op die artikelen volgt: „*Ter bevordering van godsdienst, als een vasten steun van den staat, en ter uitbreiding van kennis, is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lage scholen een aanhoudend voorwerp van de zorg der regering.*" En daar gewis niets den staat meer behoedt tegen inwendige onlusten, noch het zedelijk

gevoel eens volks zoo algemeen bevordert, dan het verfpreiden van zekere onmisbare kundigheden onder de lagere volksklasfen, moest ook de Souverein uitdrukkelijk bepalen, dat Hij zich de zorg voor de armen en de *opvoeding der arme-kinderen*, als eene zaak van het hoogfte belang, wilde aanbevolen hebben. Het was tevens een vereerend zegel gedrukt op al het goede, dat federt 1795 gedaan was, ten behoeve der armen, wier verwaarloosde opvoeding en veronzedelijkte toeftand in de Franfche omwentelIng de ijsfelijkfte gruwelen veroorzaakt had.

Hoe bij de tweede Commisfie, die van 1815, dit geheele Hoofdftuk veranderd is, weten wij. Het Congres van *Weenen* kende de goelijke menfchen, die zoo gemoedelijk en herderlijk, brief op brief naar *Weenen* hadden gefchreven. Daarom gaf het Congres aan onzen Souvereinen Vorst gaarn vrijheid, om, bij het beklimmen van den troon der Nederlanden, zijne Grondwet, die met het toegewezen grondgebied van *Belgiën* gemeen moest worden gemaakt, te wijzigen naar de omftandigheden met gemeen overleg; maar al wat dáár bepaald was omtrent het verleenen van gelijke befcherming aan alle godsdienstige gezindheden, en het toelaten van allen, zonder onderfcheid hunner geloofsbelijdenis, tot waardigheden, ambten en bedieningen; dat moest ongefchonden blijven, dáár mocht niets in veranderd worden. Het Congres bedoelde art. 134, en drukte dus het zegel op den voortreffelijken inhoud onzer ftaatsregeling. *Belgiën* was niet met de Vereenigde

Ne-

Nederlanden tot een Koningrijk verheven ter zijner eere, maar omdat het welbegrepen ſtaatsbelang van *Europa* en het zoogenoemde evenwicht dit vorderde. De vier groote Heeren, die het lot van *Europa* in handen hadden, bekennen het oprechtelijk. Ik heb het Tractaat hier voor mij liggen, en wil U de bedoelde woorden affchrijven: „ ... *afin d'établir un juste équilibre en Europe et de constituer les* PROVINCES UNIES *dans des proportions qui les mettent à même de soutenir leur indépendance par leurs propres moyens*, LEUR *assure les pays compris entre la mer, les frontières de la France et la Meuse.*" Het zoude dus befpottelijk zijn geweest, om heden een troon op te rigten, waar den volgenden dag een gemijterde Bisfchop zijn altaar boven op zette; ook diende men wel een weinig eerbied te hebben voor den Souvereinen Vorst van een machtig rijk, die in de liefde zijner onderdanen een onuitputtelijke fchatkist had, en regeerde, gelijk het Nederlandfche Volk federt 1575 te vergeefs gewenscht had, geregeerd te worden.

Ik ben wederom al te breed. Ik gevoel het zelf. *Copia facit inopem.* Er komt mij zoo veel te gelijk in den zin, dat ik niet weet, wat het eerst, en wat het laatst te melden. Om kort te gaan, het onvoorwaardelijke art. 134 onzer eerfte Grondwet, geëikt en geftempeld te *Weenen*, werd in art. 11 en art. 192 onzer tegenwoordige Grondwet overgebragt. Dan, er kwam een afzonderlijk Hoofdftuk bij, getiteld: *van de Godsdienst.* Het laatste Hoofdftuk echter

 werd

werd toegewijd aan *het Onderwijs en Armbestuur.* In het Rapport toont de Commissie van herziening de gronden aan van het natuurlijk verband dezer artikelen. Nu werd art. 140 der eerste Grondwet in twee artikelen gesplitst, in art. 226 en 227. Het luidde nu niet meer: „ *Ter bevordering van de Godsdienst, als een vasten steun in den staat, en ter uitbreiding van kennis in het openbaar onderwijs.*" — Neen! maar het luidde eenvoudig dus: *Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der regering.* Het scheen wel, dat men aan de weerspannige tegenstrevers van het Weener Congres, en van art. 134 der Grondwet geen ergernis geven, noch het onderwijs beschouwen wilde als middel ter bevordering van Godsdienstigheid en verlichting. Maar nu kwam er, gelijk ik mij verbeeld, een ander in de Commissie uit den hoek, die meer op de hoogte van zijn tijd was. Deze wilde de verongelukte schoone woorden: *uitbreiding van kennis*, zoo mogelijk, nog redden. Hij drong dus aan op eene uitgedrukte verordening, omtrent de vrijheid van de drukpers. In het charter stond het immers ook! en zoo verscheen art. 227 in de wereld.

De Hollandsche Commissie-leden zeiden misschien glimlachende: och, het is eigenlijk overbodig. Wij weten bij ons te lande niet, wat het is: iemand te beletten om te schrijven, zonder voorafgaand verlof: daarom heeft de Koning ook dadelijk, in de eerste dagen zijner Regering, de drukkende Fransche wetten

ten op den boekhandel opgeheven, doch willen de Heeren er een afzonderlijk artikel van maken, *per nos licet*, het is ons wel." En nu ſchreef men: „ *La presse étant le moyen le plus propre à repandre les lumières, chacun peut s'en servir pour communiquer ses pensées, sans avoir besoin d'une permission préalable etc.*

Wat wordt hier veroorloofd? Het, zonder voorafgaand verlof, mededeelen, en wel in gedrukte ſchriften, van zijne gedachten [*ses pensées*]. In het Nederlandsch ſtaat er bij: *en gevoelens*, offchoon *pensées* wel het eerſte, maar niet het laatste uitdrukt.

Het kenmerk alzoo van de vrijheid van drukpers is hier gelegen: in het niet noodig hebben van eenig voorafgaand verlof. Hoedanig verlof in *Zweden*, bij voorbeeld, geëischt wordt, dat zich terecht op zijne krachtige vertegenwoordiging beroemen mag. Ik haal *Zweden* aan, omdat ik U H. Geb. altijd met ophef van de geſchiedenis en letterkunde van *Zweden* hoor ſpreken. Maar verder. Ik wil de woorden van art. 227 niet te ſcherp ontleden, offchoon anders de opmerking op de kracht en beteekenis der woorden, den weg leidt tot de kennis der zaken. Liever ga ik dus voorbij, dat de *gedachten* (*pensées*), die men volgens gemelde wet zonder verlof mag verſpreiden, zoodanige worden veronderſteld te zijn, die tot doel hebben: *uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting* of zoo als er eenvoudiger in het Fransch ſtaat: *pour répandre les lumieres.*

Dan, nu volgt de tempering dezer vrijheid. In *Zweden* neemt het toegeftaan verlof om uit te geven, alle verantwoordelijkheid voor den fchrijver weg: hier integendeel moet de verantwoordelijkheid noodwendig na de uitgave volgen. „*Néanmoins*, lezen wij, *tout auteur*, *imprimeur*, *éditeur ou distributeur est responsable des écrits*, *qui blesseraient les droits soit de la société soit d'un individu.*" Ook deze plaats der wet is in den Nederlandfchen tekst niet geheel dezelfde gebleven: „*blijvende nogtans elk voor hetgeen hij fchrijft*, *drukt*, *uitgeeft of verfpreidt*, *verantwoordelijk aan de maatfchappij of bijzondere perfonen*, *voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd*"

U. H. Geb. ziet het duidelijk. In den Nederlandfchen tekst is en blijft de fchrijver verantwoordelijk aan de maatfchappij of [aan] bijzondere perfonen. In de Franfche vertaling integendeel ftaat alleen: dat hij verantwoordelijk is voor gefchriften, die de rechten — van bijzondere perfonen mochten beleedigen.

Het onderfcheid is waarlijk niet gering, als wij op de gevolgen zien. De Nederlandfche tekst is den lasterfchrijver veel genadiger dan de Franfche. Het zal hem toch niet hetzelfde zijn, of hij onvoorwaardelijk verantwoordelijk is, en alzoo op rechterlijk gezag uit eigen beweging kan worden vervolgd, dan of hij verantwoordelijk is — aan bijzondere perfonen. Is hij hun alleen voor zijn hoonen en fmaden verantwoordelijk, dan kunnen ook zij alleen hem tot ver-

ant-

antwoording oproepen, en houdt fchroomvalligheid of onverfchilligheid of medelijden hen terug, dan moge de openbare aanklager toezien, en moet den beleediger van de rechten zijner medeburgers ongeftraft en onvervolgd laten. Nog ben ik niet, waar ik komen wilde.

Wat beteekent het „verantwoordelijk te zijn?". Wat, het beleedigen van de rechten der Maatfchappij of van bijzondere perfonen? Bij vele andere algemeene bepalingen in de grondwet, ftaat er telkens bij: dat dit nader bij eene wet zal geregeld worden. Art. 8 van het Charter erkent reeds zulk eene wet. Hier vinden wij niets van dien aard. In dit artikel zelf moet dus eene zekere beteekenis liggen, zal het niet eene fchoonklinkende en ijdele uitdrukking worden. Dat men mag fchrijven zonder verlof, dat is duidelijk: dat men er verantwoordelijk voor is, dat is ook duidelijk; doch, hoe men verantwoordelijk is, en voor welke rechtsbeleedigingen aan Maatfchappij of bijzondere perfonen — ftem mij toe — dat is zeer onduidelijk, of liever, het is niet uitgedrukt, en de wet fchijnt het als bekend te veronderftellen. Het verdient ook alle opmerking dat het artikel niet van den fchrijver alleen fpreekt, maar zelfs van den drukker, van den uitgever, van den verfpreider des rechtfchennigen fchrifts.

Moet men dus niet bijna befluiten, dat het tweede gedeelte der wet hare eigene bepalingen, in het eerfte gedeelte, zoo veel mogelijk, heeft willen beperken? Voeg hierbij, dat het volgende

art. 228 ten bewijze ſtrekt, hoezeer men deze verantwoordelijkheid, waar de inwendige rust des ſtaats zoo naauw mede verbonden is, als een gewichtig voorwerp heeft beſchouwd van de ſtaatszorg der Regering: want het laat er op volgen: *les administrations de bienfaisance et l'education des pauvres sont envisagées comme un objet* NON MOINS IMPORTANT *des soins du Gouvernement.*

Die art. 227 ontwierp, bragt waarſchijnlijk ook art. 228 uit het oorſpronkelijk Nederlandſche van art. 141 (1814) in het Fransch over, en deed alzoo door de woorden *Comme un objet non moins important* het verband tusſchen deze drie art. nog ſterker uitkomen, dan de Nederlandſche tekst het deed. Dagelijks ontmoet ik bij het vergelijken der beide talen, waarin onze Grondwet heeft moeten geſchreven worden, nieuwe bewijzen, dat de eene tekst niet altijd even naauwkeurig op den anderen gelet heeft. *Opvoeding der arme kinderen* in art. 228, is in het Fransch: *éducation des pauvres*, zoodat het zich niet bij kinderen bepaalt. Art. 141 (1814) waaruit art. 228 is afgeſchreven, bezigt voorzichtiger *arm-kinderen.* Want deze alleen, en niet alle *arme* kinderen, zijn onder opzicht van armbeſturen. Dan dit in het voorbijgaan. En nu ter zake.

Als het waar is, dat de aanhoudende zorg van het openbaar onderwijs, van het arm-beſtuur, van de opvoeding van armen, en bovenal van de Godsdienst (in het hoogst gewichtige artikel 196, dat in de vorige Grondwet niet ſtaat) aan den Koning is aan-

aanbevolen, dan volgt noodwendig, dat ook het tusschen geplaatste artikel, over de vrijheid om zijne gedachten te openbaren door de drukpers, als het eigenaardigst middel om verlichting te verspreiden, hier voorkomt als een even belangrijk voorwerp van 's Konings zorgen. Onderwijs is zonder goede boeken niet denkbaar. Zal de Koning het openbaar onderwijs handhaven, zal hij de opvoeding der armen behartigen, zal hij de godsdienst beveiligen, dan behoort hij ook het eigenaardigste middel te handhaven, dat hiertoe strekt: het vrije uitgeven van geschriften uit alle mogelijke deelen van wetenschap, kunst en letteren, hoe ook de vorm en inhoud moge wezen. Dan dit grondwettig middel zou geweldig kunnen belemmerd worden. Vraagt U. H. Geb. hoe ik dit meen? — Heeft niet de Geestelijkheid altijd geëischt, dat boeken over godsdienstige onderwerpen vooraf kerkelijk zouden goedgekeurd worden? Nu waarborgt de grondwet de onbepaalde vrijheid, en wierd ooit eenige *kopij*, wat ook de inhoud mochte zijn, van de pers opgehaald, de schrijver zou tegen den Koning zelven kunnen staande houden, dat zijn recht beleedigd, en de grondwet in hem geschonden was; want om de pers als middel tot openbaarmaking zijner gedachten te bezigen, daartoe heeft niemand, wie hij ook zij, eenig verlof noodig. Dit is de ééne zijde van de wet. De keerzijde is deze: zoodra het geschrift in het licht is, dan eindigt het recht des schrijvers op zijne geopenbaarde gedachten; en het

recht

recht der Maatschappij vangt er op aan. Toen hij nog de pers als het doelmatigst middel gebruikte, kon hij elk beletsel eene beleediging van zijn recht noemen; maar nu het boek van de pers is, en de wijde wereld ingaat, staat hij aan elken aanval bloot, die of geheel de Maatschappij of elk bijzonder persoon op hem zou willen doen, om rekenschap te vragen, waarom hij, door zijn recht op de pers, hun recht op eer en achting heeft te kort gedaan.

Dit is, naar mijn inzien, de geest of liever de eigenlijke inhoud van art. 227. En is nu het eerste lid der allerbelangrijkste wet aan 's Konings zorg toebetrouwd, dan is het voorzeker het tweede lid niet minder. Beschermt Hij de rechten des schrijvers tegen alle censuur en alle aanmatiging eener wantrouwende policie: Hij beschermt niet minder de rechten van de Maatschappij en van alle de bijzondere personen, die, vereenigd, het zedelijke wezen der burger-maatschappij bevatten, dat Hij regeert en beheert.

Staande op dit verheven standpunt heeft de opsteller dezer wet aan geene bijzondere wetten behoeven te denken, die eerst door naauwkeurige bepalingen zouden omschrijven, wat men zou te verstaan hebben door het beleedigen bij geschrifte van de rechten der Maatschappij, of der bijzondere personen. Moest eerst eene andere, en nadere wet dit ontvouwen, dan zou dit artikel in de staatsregeling zelve duister zijn, en uitlegging noodig hebben. En, wáár behoort duidelijkheid meer in acht genomen, wáár uitlegging

van

van twijfelingen minder te pas te komen, dan in de Grondwet?

Neen! het moest aan het achtbaar Hoofd des ſtaats overgelaten worden, welke maatregelen hier als de heilzaamſte en rechtvaardigſte vast te ſtellen. Bij eene natie, die het gevoel van zedelijkheid en betamelijkheid in zoo groote mate bezit, kan de Vorst, met edelen zin voor het heil zijner dierbare onderdanen bezield, veel, zeer veel tot ſtand brengen, dat elders naar de vroome droomerijen eens dwepers zou gelijken. Ik weet wel, dat zelfs de geringſte ſtraf uit eene bepaalde wet behoort te komen, ten waarborg tegen alle willekeur. Ik bedoel dus geene koninklijke beſluiten, die nooit de plaats van wetten mogen bemachtigen, of zonder wet ſtraffen opleggen. Wat baten ook eigenlijke ſtraffen tegen misdaden, die haar grondſlag hebben in bedorvenheid van zeden, en in vreugdegenot over eens anders verdriet?

Beter is het, de misdaad te voorkomen, dan ze te ſtraffen; of, als zij bedreven is, zóó te ſtraffen, dat ſchande en minachting meer dan boete en gevangenis het verdiende loon worde van hem, die de Maatſchappij of hare burgers gehoond heeft.

Zeer veel kan bevorderd worden door den openlijk verklaarden wil des Konings aan alle ambtenaren in Provinciën, in ſteden, en gemeenten, dat zij ſtreng hebben toe te zien op de zedelijkheid hunner onderhoorigen. Menig burgemeester geeft, als bij formule, getuigenis af van iemands goed gedrag, zonder ooit eenig onderzoek naar zijn gedrag te hebben gedaan.

Er

Er zijn er misſchien, die voor verrrichte ambtsdienſten eene jaarwedde van den Koning ontvangen, met de eene hand, en met de andere het ſalaris van den Courantier, voor hunne vuige ſchimpſchriften tegen den Koning.

Zou een Hoogleeraar, die zijne toehoorders in het openbaar ſtellingen liet verdedigen tegen godsdienst of ſtaat, of, gelijk wij plegen te zeggen, *contra Deum aut Principem*, niet een onwaardig ambtenaar zijn?

Ik hoorde onlangs van eene Akademie, waar zelfs ſtudenten de onbeſcheidenſte dagbladen ſchreven. Hoe meer dit hier van onze zeden en gewoonten verwijderd is, en, gelijk ik vertrouwe, ook verwijderd zal blijven, hoe ſterker het mij trof. Zou de ſenaat zulk een ontijdig ſchrijver, die het hoofd van zijne medeſtudenten op hol brengt, niet mogen heenzenden?

Men verzekert mij, dat de gevaarlijkſte opſtellen uit de pen komen van jeugdige pleitbezorgers, die zich een naam willen maken, gelijk de jonge Romeinſche redenaars: doch deze bepleitten hunne gerechtelijke aanklachten voor den Rechter. De onze lasteren tot geneuchte van het wufte publiek. Waarom zal Hof en Rechtbank, die dagelijks recht ſpreken in naam des Konings, den pleitbezorger ongemoeid voor de balie dulden, die ſcheldt, en ſchimpt, en oproer predikt? Hij is reeds ſchuldig door het verbreken van zijn eed, waarbij hij getrouwheid heeft gezworen aan den Koning! getrouwheid te zweren, zonder ontzag te betoonen, is een ijdele klank, en eedbreuk.

Op

Op deze wijze zouden de ambtenaren, zonder hunne macht te buiten te gaan, op ſtrenge vermaning des Konings, veel kwaad kunnen keeren en voorkomen. Zal het den ambtenaar, die, door zijne bekwaamheid en onbeſprokenheid, eerbied behoort in te boezemen, zoo moeijelijk vallen, om ijdele en verdoolde jongelieden te recht te brengen, en hen door de vrees van de onvermijdelijke gevolgen af te ſchrikken? Die gevolgen mogen dan geene ſtraffen zijn; zij brengen ſchande mede bij alle weldenkenden, en ſchande prikkelt niet zoo tot misdaad als ſtraf.

En zou de Koning zelf niet het volkomenſte recht hebben, om den ambtenaar te verwijderen, die, of door opzettelijke nalatigheid medeplichtig bleek te zijn, of veel meer zelf de pen had beſtuurd? Is ieder burger, zonder onderſcheid van rang of geboorte, benoembaar tot ambten, bedieningen en waardigheden, hij zij niet meer benoembaar, voor zoo veel dit van den wil des Konings, of van het kiesch gevoel des volks afhangt, als hij door ſchriften de maatſchappij heeft beleedigd, die hij wellicht door zijne talenten had kunnen opluisteren. Zoo verkeerd als het is, om iemand, die, in welke betrekking ook, eene afgevraagde, eerlijke ſtem tegen den wensch der Regering uitbrengt, gemelijkheid en ontevredenheid te toonen, even zoo verkeerd oordeel ik het, waardigheden en eeretitels aan ambtenaren en edelingen te laten behouden, die, niet door cordate ſtem tegen eene wet, maar

langs

langs allerlei zijwegen, de handelingen van het Gouvernement verhinderen, of in een hatelijk daglicht ftellen. Ja, waarom zou ik niet zeggen, wat ik meen? Figureren op de tallooze Petitielijsten de namen van ambtenaren, die zich beklagen, dat de Regering het volk grieven aandoet, terwijl de edele gezindheid des Konings hen moest befchamen, zij behooren oogenblikkelijk ontbonden te worden van alle onteerende ambtsbetrekkingen, bij een zoo grievend Gouvernement. Zal het Hoofd van den ftaat niet kunnen betrouwen op zijne Dienaren, die hem verandwoordelijk zijn, die zijne wetten moeten uitvoeren, en zijne bevelen handhaven, op wie zal hij zich dan verlaten? Het zou hier een beftuur worden, dat tegen zich zelven verdeeld is, en dus niet beftaan kan. Zal de maatfchappij het toevluchtsoord zijn, hetwelk eenig en alleen onze rechten kan verdedigen tegen onrecht, en zal de Souvereine befchermer dier maatfchappij, met de Grondwet in de hand, niet kunnen gebieden: dat niemand, op verbeurte zijner gunst, de rechten dier maatfchappij door eerfchennige fchriften kwetse?

Alles lost zich op, hoe meer ik het doorzie, in het hooge, reine begrip van zedelijkheid, die bij de ouden op de waggelende grondvest der wijsbegeerte ftond, maar in onzen ftaat gefchraagd wordt door Godsdienst. En toch was het zeggen van PLATO een' Christen waardig, als hij geene rust aan de volken durfde belooven, zoo lang niet de Vorsten, die op den troon zitten, wijsgeeren zouden zijn.

Dat

Dat deze eisch eene andere ſtrekking heeft, dan wij in de ſcholen aan het woord wijsgeer hechten, ſpreekt wel van zelfs. Helderheid en diepte van inzichten bij het onderzoeken; voorzichtigheid en onpartijdigheid bij het beoordeelen; vastheid van beginſelen in het uitvoeren; bij dreigende gevaren fierheid van moed, en onwrikbaarheid van karakter; en in alle handelingen en betrekkingen beminnelijke goedheid des harten; zulke deugden te bezitten, heette immers ook wijsgeer te zijn! zulk een wijsgeer werd de ware gelukkige genoemd; en is hij nu tevens Vorst, is hij tevens Christen, is hij Prins van Oranje, dan maakt hij ook zijn volk gelukkig, dat uit liefde en dankbaarheid, meer dan uit vrees voor wet en ſtraf, onedele daden verfoeijen, en zelfs de boozen tot zwijgen zal brengen!

Ik geloof waarlijk, dat ik mij verbeeld, eene verhandeling te ſchrijven, en geen brief. Vergeef mij dien geſpannen toon. Het is onbeleefd, in een brief te kladden; anders haalde ik er de pen door; doch het ſtaat er nu, en voor het geen ik ſchreef, durf ik de Franſche eedformule gebruiken. Ik heb, voor zoo veel ik mij bewust ben, de waarheid gezegd, „en niets dan de waarheid," kon ik er bijvoegen: en de geheele waarheid; want wist ik alles wat hier waarheid was, en ten bewijze behoorde bijgebragt te worden, geloof mij, ik zou er niet zoo karig mede wezen, als de wijsgeer bij VAN HOGENDORP in zijne *Bijdragen*, die ernstig verzekerde, dat, als hij zijne hand vol waarheden had, hij ze geſloten zou houden, om zijne ge-

moedsrust niet te ftooren. Hij was gewis een fijne egoist, en het *vitam impendere vero* kan zijn levensregel niet geweest zijn.

Maar de laatste bladzijde is bijna vol gefchreven, en ik durf er geene nieuwe meer bijvoegen, offchoon ik U nog veel had te vragen, en veel mede te deelen. Wij hopen hier allen, dat de vergadering niet lang meer dure, en ons vertegenwoordigend driemanfchap, dat wij eeren, ook als het tegenftemt, fpoedig in *Leiden's grijze vest* moge terugkomen.

In dit blijde vooruitzicht teeken ik mij, met de U bekende gevoelens van verfchuldigde hoogachting,

Hooggeboren Heer,

Uw Hooggeb. Geh. Dienaar

C. J. VAN ASSEN.

Leijden,
8 Maart 1829.

PS. Hetgeen ik in mijn vorigen reeds twijfelachtig fchreef, over den dichter ANAXANDRIDES, en den ouden uitlegger van ARISTOTELES, is niet meer twijfelachtig voor mij. Het verhaal is eene onwaarheid. De een heeft den anderen nagefchreven. Onze Profesfor Bibliothekaris heeft het critisch voor mij onderzocht, en ik geloof hem altijd gaarn; want gelijk U H. Geb. weet, hij leeft zoo vroom niet met de Bibliotheek, als die abt in 't Escuriaal, die nog nooit zijn hand naar den hem toevertrouwden fchat had uitgeftoken.

